

BLOEI EN SNOEI VAN HET GENTSE CARNAVAL

Armand SERMON

1. Inleiding

1.1. Op zoek

Carnaval was ooit het belangrijkste Gentse volksfeest. Ook nu nog klinkt in de straten van de Arteveldestad het gekende melodietje: *“We hebben moar twee plezierkes in een joar, karnaval en Gentse fieste.”* De ‘Gentse feesten’ beleefden tijdens de voorbije decennia een nieuwe bloei in een hedendaagse versie. Van het Gentse carnaval bestaan nog slechts enkele fragmentarische herinneringen. Doorgaans wordt aangenomen dat de teloorgang van het carnavalsfeest te wijten is aan de druk van de kerk en haar burgerlijke vertegenwoordigers. Sedert de kerstening van onze gewesten zijn er inderdaad preken en verordeningen bekend van kerkvaders en missionarissen tegen de maskerades. Dit blijft zo tot in de recentste tijden. Toch was het niet enkel de kerk, ook andere maatschappelijke groepen en instellingen hebben eeuwenlang een felle strijd gevoerd tegen dit volksfeest. Zelfs folkloristen zagen het carnaval liever afgeschaft. ⁽¹⁾ Dat ook de sociaal-democratie een jarenlang volgehouden campagne voerde tegen het carnaval lokt meestal enige verwondering uit. Dat jaarlijkse feest had en heeft een reële volkse basis. Men veronderstelt dat de socialisten er bijgevolg niet afwijzend tegenover stonden. De realiteit is evenwel anders.

Aan het einde van de negentiende eeuw

was de sociaal-democratie in Gent in volle opgang onder de impuls en leiding van Edward Anseele. Anseele was een echte volkstribuun die door zijn aanhangers ‘Eedje’ werd genoemd. ⁽²⁾ Zijn politiek richtte zich op de uitbouw van een coöperatieve economie en de partijpolitieke organisatie van de arbeiders. Er ontstond een complex van winkels, coöperatieve bedrijven, vakbonden, mutualiteiten, culturele en sportieve verenigingen, jongeren- en vrouwenorganisaties. Deze microkosmos heette ‘Vooruit’. ⁽³⁾ In korte tijd werd dit de machtigste beweging van Gent. De tempels van de Gentse arbeidersbeweging domineren nog altijd de Vrijdagmarkt en de Bagattenstraat. ⁽⁴⁾

Anseele ergerde zich *blauw* aan de lolbroeken uit de beluiken en steegjes die elk jaar op het signaal van de kalender hun mombakkes en kleurige kostuums bovenhaalden. De Gentse sociaal-democratie voerde omstreeks (de vorige) eeuwwisseling onder zijn leiding een felle hetze tegen het feest. Dit leidde uiteindelijk tot het verbieden en het verdwijnen van het Gentse Carnaval. ⁽⁵⁾

Om de gebeurtenissen die zich toen voordeden te begrijpen, zocht ik naar achtergronden en motieven, zowel in verband met de sociaal-democratie als met het carnavalsfeest. Naast de klassiekers uit de vakliteratuur verzamelde ik minder gekende teksten en ideeën rond het carnavalsfenomeen. Het verzamelde

materiaal wordt in het voorjaar 2001 uitgegeven in boekvorm. ⁽⁶⁾ In dit artikel herschrijf ik enkele hoofdlijnen uit dit uitgebreide werk, aangevuld met resultaten van recentere opzoekingen.

Bij het onderzoek stelt zich het probleem van het gebrek aan bronnen. Zeker het volkse carnaval was voor vroegere schrijvers geen voorwerp van literaire ontboezemingen. Voor de studie van het hedendaagse en ook voor het negentiende-eeuwse carnaval kan men terecht in tijdschriften en kranten. Hierbij moet men voor ogen houden dat de tijdgenoot niet met etnografische bedoelingen schreef. Vooral in de negentiende eeuw zijn de kranten en hun inhoud bestemd voor de burgerij. Alle commentaren betreffende gedrag en levenswijze van het gewone volk worden sterk ingekleurd vanuit de waarden en verzuchtingen van deze burgerij. De publicaties die bestemd waren voor de grote massa hadden meestal een zeer moralistisch en paternalistisch karakter. Dit artikel bestaat uit drie delen. In deel **een** komt een schets van de volkse wortels van het carnavalsfeest gedurende het 'Ancien Régime'. Dit is nodig om te begrijpen welke inspanning het de elites kostte om het feest te onderdrukken. In deel **twee** beschrijf ik het negentiende-eeuwse Gentse carnaval. Het **derde** deel verhaalt tenslotte de worsteling tussen Anseele en het Gentse carnaval. Ik probeer een band te leggen tussen de volks-

cultuur en de sociaal-culturele ontwikkeling. Men kan moeilijk de houding van Anseele en zijn sociaal-democraten bestuderen en daarbij voorbijgaan aan een globale visie op het conflict tussen 'volkscultuur' en 'elitecultuur'. ⁽⁷⁾ Anders herleiden we het probleem van de geciteerde teksten uit de krant *Vooruit* tot anekdotisch of bombastisch proza, dat hoogstens eventjes op de lachspieren werkt. Daarom plaatsten we de standpunten van de 'Belgische Werklieden Partij' in een ruimer kader en beschouwden we deze als het verlengstuk van de elitaire, burgerlijke en kerkelijke hervorming van de volkscultuur.

1.2. Volkscultuur

De Franse historicus Robert Muchembled schrijft dat de kern van de volkscultuur agrarisch en katholiek is. ⁽⁸⁾ Volkscultuur was voor folkloristen inderdaad lange tijd synoniem met platelandscultuur. Beïnvloed door de Romantiek werd in de vorige eeuw veel geschreven over de landelijke volkstradities. De grote agglomeraties met hun sociale conflicten en proletarische voorsteden werden beschouwd als oorden van verderf en decadentie. Folkloristen waren op zoek naar een zuivere en hoogstaande cultuur die nog in het 'pure onbezoedelde Germanendom' zou wortelen. Allerlei boerse eigenaardigheden werden beschreven en samengevat tot 'De Volkscultuur'. ⁽⁹⁾ Van deze opvat-

ting zijn in openluchtmusea de sporen nog duidelijk zichtbaar. Ook de feesten van Vastelavont zijn volgens de folkloristen van de oude stempel een typisch boerenverschijnsel, strikt gebonden aan vruchtbaarheid en de daarbij horende rituelen. Toch bleven de carnavalsfeesten in onze gewesten in de steden langer bestaan dan op het platteland. ⁽¹⁰⁾ Dat het er daarbij niet altijd even katholiek aan toe ging, bewijzen de carnavalsfeesten in Gent. ⁽¹¹⁾

Carnaval is een kalenderfeest. In de steden en dorpen der Nederlanden (maar ook in de rest van Europa) werden het hele jaar rond, op het vaste ritme van de kalender, feesten georganiseerd. ⁽¹²⁾ Deze religieuze en openbare feesten behoorden tot de belangrijke uitingen van de preïndustriële Europese volkscultuur. De feestdagen waren niet enkel een soort 'verplichte' vrije tijd in een periode waarin vakantie een nog onbekend verschijnsel was. Bij deze gelegenheden werd bijvoorbeeld ook voedsel verdeeld onder de armen. ⁽¹³⁾ Vastelavont ⁽¹⁴⁾ was een kalenderfeest dat de winter afsloot met dagen van roes en uitpattingen. ⁽¹⁵⁾

We moeten deze feestcultuur bekijken in de context van de toenmalige leefomstandigheden. Voor de rurale en stedelijke handarbeiders was de opnieuw ontwakende natuur een zeer lijfelijke ervaring. Vastelavont was de periode van het jaar waarin het einde van de

lange koude winter in zicht kwam. Het eerste groen dat vanaf februari de kop opstak, de eerste pollen die de neusvleugels prikkelden, de geuren van de komende lente, verkondigden dat het bijna afgelopen was met de gebrekkige winterse voeding. De warmte van de zon zou weldra weer ziektes en ongemakken verdrijven, reden genoeg om in deze periode van het jaar de laatste resten uit de schapraai te halen en extra feest te vieren.

Ondanks verbodsbepalingen en soms brutale repressie ging dit feest eeuwenlang door. Tot nog geen eeuw geleden zou het in alle Europese steden een massaal karakter behouden hebben. Des te opmerkelijker is dat dit feest in een korte tijd in bijna alle gemeenten van Nederlandstalig België volledig verdwenen is. ⁽¹⁶⁾ Het einde ervan situeert zich vlak voor of na de Eerste Wereldoorlog.

2. Vastelavond

2.1. Bloeiperiode

De bloeiperiode van het carnavalsfeest situeert zich in de late Middeleeuwen en de overgang naar de moderne tijden. Er zijn niet veel documenten beschikbaar over onze middeleeuwse carnavals. Het was een volksfeest en als dusdanig niet interessant om beschreven te worden door de tijdgenoten. Gent is één van de Vlaamse steden waar gelukkig enkele teksten bewaard gebleven zijn. Men

schijnt er “*er bijzonder veel van gehouden te hebben, want men begon er mede met het nieuwe jaar om te eindigen met den eigenlijken vastelavond.*”⁽¹⁷⁾ Informatie is te vinden in het register van de *Voorgeboden* die uitgingen van de stads-magistratuur.⁽¹⁸⁾ Onder de titel *Een ghenouchelic vastelavondspel* heeft men daar een tekst opgetekend die betrekking heeft op het inhalen van de Vastelavondkeizer op achttien februari 1526.⁽¹⁹⁾ Hierin lezen we onder meer dat de verschillende buurtverenigingen een eigen groep vormen in de optocht. De hoge bloei van het verenigingsleven in de middeleeuwse samenlevingen is opvallend. Er bestond een typische organisatievorm die men ‘corporatie’ noemt.⁽²⁰⁾ Indien we het stedelijk carnaval willen begrijpen, moeten we de sporen ervan gaan zoeken bij deze corporaties.⁽²¹⁾ Het belang van de corporaties als dragers van de volkscultuur kan niet genoeg benadrukt worden. Het economisch leven, de volksdevotie, ontspanning en vrijetijdsbesteding waren in deze verenigingen georganiseerd en gestructureerd.⁽²²⁾ Onder de corporaties vinden we in Gent de diverse gilden van de schutterij, de vijf rederijkerskamers en meer dan twintig religieuze corporaties. Daarnaast bestonden nog bepaalde verenigingen die zich toededen op diverse vormen van activiteiten, zoals de organisatie van feestelijkheden, toernooien, animatie en caritas (de Tafels van de Heilige Geest).

Van sommige corporaties was men verplicht lid. Naargelang de woonplaats werden de ingezetenen van de steden ingedeeld in buurtschappen. Naast allerlei activiteiten (onderhoud van de buurt, brandbestrijding, organiseren van feestelijkheden, oplossen van burenruzies, enz.) vervulden de buurtschappen ook religieuze taken, zoals deelname aan processies.⁽²³⁾ De aanwezigheid van deze buurtschappen op de viering van de Gentse Vastelavond blijkt uit verschillende teksten. Sommigen onder hen kozen zich een Vastelavondkeizer, -koning, -prins, -heer of -deken. Aan deze werd grote eerebewezen bij wijze van persiflage van de echte maatschappij.⁽²⁴⁾

Naargelang de beroepsactiviteit werd men ondergebracht in één van de ambachten. Gent telde in de vijftiende eeuw drieënvijftig officieel erkende ambachten. Geen enkele stad in de Nederlanden met uitzondering van Rijsel (zevenenvijftig in 1484) deed beter.⁽²⁵⁾ Ook was een belangrijk ambacht als dat der wevers in buurtschappen georganiseerd. In het jaar 1314 was het weversambacht reeds opgedeeld in drieëntwintig wijken.⁽²⁶⁾ Voor ons land vinden we hier en daar teksten over de deelname der corporaties aan de Vastelavond. In de Duitstalige gebieden is er meer informatie over hun optochten en dansen. De corporaties namen ook een ‘meesterwerk’ mee in de

stoet. In Nürenberg droegen de beenhouwers een reuzenworst, in Uberlingen de tonnenmakers een heel groot vat. In Hamburg trokken op Vette Dinsdag de gezellenmeubelmakers met hun werktuigen en meesterwerken door de stad. ⁽¹²⁷⁾ Tot voor kort zag men in de Tsjechische steden tijdens het carnaval de jeugd, de leerjongens en de jonge ambachtslui in stoet rondtoeren. Ook andere sociale organisaties namen daar aan de optochten deel. ⁽²⁸⁾

In Bazel trokken de ambachten in groot ornaat door de stad. Ze droegen vlaggen en blazoenen mee en werden begeleid met trommels en pijpers. De groepen waren gemaskerd en beeldden allegorieën uit. Ook de corporaties uit de voorsteden namen deel. Die van over de Rijn, Klein-Bazel, (later Frankrijk) kwamen naar de stad met drie sociëteiten, voorstellende de 'Leeuw', de 'Wilde Man', de 'Griffioen'. De optochten van de corporaties werden begeleid door vermomden met maskers. Groepen jongeren (zie verder) maakten er deel van uit met eigen vlag, begeleid door trommels. Achteraan liepen kinderen met de meest fantasierijke kledij. Iedere corporatie of buurtschap had een eigen optocht. Wanneer ze op elkaar botsten in de smalle straatjes liep het soms op vechtpartijen uit omdat de één niet voor de ander wijken wilde. ⁽²⁹⁾ We kunnen aannemen dat zich in onze steden analoge taferelen afspeelden.

2.2. Jonkheid

Gezelschappen van ongehuwden speelden in de preïndustriële maatschappij een cruciale rol bij het organiseren van feestelijkheden. Ze waren de aangewezen opruimers van maatschappelijk vuil en de rituele herstellende van geschonden waarden en normen. De relatieve grote omvang van de overwegend mannelijke jonkheidgezelschappen wordt verklaard door de hoge huwelijksleeftijd. ⁽³⁰⁾ De wijk- of dorpsgroeperingen van de 'jonkheid', ook 'conventen' of 'abdijen' genoemd, beschouwt men als de voorlopers van de 'zottengilden' die actief waren rond Vastelavont. ⁽³¹⁾ In de steden organiseerden ze de maatschappijkritische spelvormen. Door het houden van spottornooien gaven ze kritiek op de nutteloze militaire en van praalzucht getuigende oefeningen van de adel. Ze namen een groot deel van de populaire feestviering voor hun rekening. ⁽³²⁾

In de stedelijke omgeving groeiden vastere structuren en de verkozen gelegheidskoning of -koningen kregen stilaan ook 'koninklijke' allures. Hun voorrechten raakten ingeschreven in de keuren van de steden. Ook in hun benamingen namen ze stedelijke allures aan. Voor Frankrijk was meest gebruikt: 'Abbaye de Maugouvert', 'Abbaye des Conards', 'Infanterie de la Mère Folle'. Voor Gent is er sprake van een 'Ghezelschepe van den Drooghen' dat in 1511 de eerste prijs wegkaapte "*van scoonste incomene*". ⁽³³⁾

Eén van merkwaardigste corporaties van het middeleeuwse Gent is deze der 'Ribauden'. Ze hadden een controle- en politiefunctie. Er zijn verschillende schrijfwijzen: 'Moor-', 'Moerkinderen', 'Mort-', 'Moortkinderen', 'Muerkinderen' of gewoon 'Kinderen', 'Koningskinderen'. Deze laatste naam is eenvoudig te verklaren want elk jaar kozen de 'Kinderen' een 'Koning'. Dat was hun hoofdman. ⁽³⁴⁾ De Ribauden hadden een zeer lage status. Omwille van hun ambt waren de Ribauden van 's morgens tot 's avonds, maar ook 's nachts in tavernen en bierhuizen te vinden. Men kende hen als de grootste drinkers van Gent, maar tegelijk ook als de vrolijkste gezellen, altijd klaar om te lachen, zingen en slempen. ⁽³⁵⁾ De oorsprong van deze corporatie is onbekend. Door hun naam, 'Kinderen', en hun bevoegdheden die bij de vroegste vermeldingen verband hielden met de zedelijkheid (prostitutie, landloperij) en het feit dat ze een 'koning' verkozen, kunnen ze een gemeenschappelijke oorsprong hebben met de 'Abdijen van Jonge Mannen'. Volgens Hendrik Conscience was de vlag van hun corporatie "*voor de grap vervaardigd uit grof zakkedoek of kane-waat*", wat toch ook op een carnavaleske achtergrond wijst. ⁽³⁶⁾

2.3. Feestcultuur

Vastelavont was een onderdeel van een diepgewortelde drank- en feestcultuur in de Lage Landen. In de late Middelen-

eeuwen ontstond door de economische ontwikkeling in de Vlaamse, Brabantse en Hollandse steden ook voor de gewone ambachtsman en gezelschap de mogelijkheid iets royaler deel te nemen aan de consumptie van wijn en vlees. ⁽³⁷⁾ Het feest was een welgekomen onderbreking van zware dagelijkse lichamelijke arbeid en was een collectieve gebeurtenis. Bij feesten, zowel bij de publieke vieringen als bij beperkte feestbijeenkomsten, bestond het ritueel uit een beperkt arsenaal handelingen. De oudste van deze gezelligheidsrites was het samen drinken. De wortels ervan gaan terug tot de heidense gilden van de Germanen. Nog in de 16de eeuw heetten de drinkebroers of 'de ridders van de (herberg)bank' vaak 'gildekens'. ⁽³⁸⁾ De verwondering over het bovenmatig drinken in de Vlaamse, Brabantse en Hollandse steden en dorpen beroerde al wie de Nederlanden bezocht. Onze voorouders dronken uitermate veel alcoholische dranken.

Niet alleen bij drinkgelagen waren onze landgenoten berucht, ook hun maaltijden mochten er zijn. Het *Vastelavontbanket der Schepenen van Beide Banken der Stad Gent* kostte aan de gemeente jaarlijks nagenoeg drieduizend gulden. In het jaar 1500 werden daarop niet minder dan tweeëntwintigduizend vijfhonderd wiken en vierentwintig steenen tafelkaarsen verbrand. "*Trompers ende pipers speelden onder 't maal, en*

er waren ook *entremets*, waarin de *ghesellen van der conste dichten en zonghen*.”⁽³⁹⁾ Een dergelijk feest vond eveneens plaats op Halfvasten gedurende drie dagen.

Op het Vastelavontbanket waren alle bedienden van de stad uitgenodigd en ieder jaar nam de praal en pracht toe. Tot de stad Gent tenslotte op tien december 1672 besloot paal en perk te stellen aan de uitgaven. Artikel vijftig van de verordening leert dat de kosten voor het banket in dat jaar drieduizend gulden bedroegen. In plaats van het banket kreeg elk personeelslid bij wijze van vergoeding een som van vier ponden, waarmee hijzelf zijn gelag moest betalen. Indien hij niet deelnam aan het banket kreeg hij eveneens dit bedrag. Met vier ponden kon men in die tijd een fijne spijskaart samenstellen, die ook in hoeveelheid niets te wensen overliet.⁽⁴⁰⁾

Binnen de corporaties bestond een verplichte deelname aan de jaarlijkse maaltijd(en). De maaltijd stimuleerde de onderlinge verbondenheid. Het was een wezenlijk en oeroud element van het gildenwezen.⁽⁴¹⁾ In ongeveer één derde van de Gentse ambachtshuizen werd niet alleen vergaderd of gedronken, maar ook gekookt, gegeten en gefeest. Ambachtsgilden die over minder ruimte beschikten, doordat ze een kleiner ambachtshuis betrokken of een deel ervan verhuurden, zochten voor derge-

lijke activiteiten een herberg op.⁽⁴²⁾ Eén van deze maaltijden werd gehouden op het patroonsfeest, dat doorgaans samenviel met de verkiezingsdag. Bij de Gentse wevers was dit op 14 januari, feestdag van Sint-Felix. Dat was in de carnavalsperiode.

2.4. Repressie

De eerste ernstige pogingen om het feestvieren van het volkje in de Lage Landen aan banden te leggen, kwamen van onze ‘vreemde’ vorsten. Zo beperkte Keizer Karel in 1531 het maximum aantal bruiloftsgasten tot twintig. Eeuw na eeuw werden de bepalingen herhaald en strenger gemaakt. Op elf februari 1786 vaardigde Jozef II zijn berucht ‘kermisedict’ uit. Voortaan mocht in de Oostenrijkse Nederlanden slechts op de tweede zondag na Pasen ‘kermis’ worden gehouden. In alle steden en dorpen van het land moest op dezelfde dag kermis gevierd worden. Zo verhinderde de overheid dat de feestvierders van parochie naar parochie trokken. De kerk deed ook haar duit in het zakje. De Mechelse Aartsbisschop Joannes-Henricus von Franckenberg decreeteerde in maart van dat jaar dat het feest van de kerkwijding eveneens op die zondag moest doorgaan.⁽⁴³⁾ Hierbij werd de enige kermisdag ook geklerikaliseerd.

De kloof tussen volkscultuur en elitecultuur groeide ook op het vlak van het feestvieren en carnaval. De adel aan de koninklijke hofhoudingen - en in het

kielzog daarvan ook de rijke burgerij - namen niet langer deel aan het straatcarnaval. Voor de welstellende ontstond de mode van het 'Bal Masqué', dat niet toegankelijk was voor de gewone burger. Het volkse carnaval daarentegen behield zijn authenticiteit maar verloor zijn prestigieuze deelnemers: prinses, rijke burgers, hoge geestelijkheid die een eigen feestwereld opbouwden, goed afgeschermd van de volkse nieuwsgierigheid. ⁽⁴⁴⁾

Tegelijkertijd met het verminderen van hun maatschappelijke invloed werden de volkse rituelen meer en meer uit het officiële en publieke domein gebannen. Ze werden ofwel overgenomen in het familiale leven en degenereerden tot kinderspelen of werden de uitdrukkingwijze van de opstandigheid van uitgesloten groepen. ⁽⁴⁵⁾ De voornaamste bewakers van de volkse tradities, de 'Jonkheid' en haar vertegenwoordigers, verloren hun status als onderdeel van de maatschappelijke instituties. Ze veranderden van quasi-magistraten in gewone belhamels die de dansen openen op semi-clandestiene danspartijen en kabaal veroorzaakten bij speciale gelegenheden. ⁽⁴⁶⁾

De kerk leidde of steunde het offensief tegen de volkscultuur met alle mogelijke middelen. In de periode van Restauratie volgend op de Franse Revolutie probeerde de katholieke kerk haar positie van tijdens het Ancien

Régime te herwinnen. De proleten uit de 'faubourgs' en de boeren uit de verpauperde dorpen hadden als een revolutionaire pletrol over de klerikale instituties en eigendommen gewalst. 'La classe dangereuse' moest weer onder controle komen. Daartoe moest de kerk zich een reële populaire basis verschaffen door middel van massaorganisaties.

Weliswaar was de kerkelijke organisatie aanwezig in de steden en op het platteland, maar er leefde ook veel pseudo-, on-, bij-, wan- en antigeloof. De traditionele volksdevotie was nog altijd overladen met kleurrijke heiligen die soms moeite hadden hun heidense wortels te verbergen. De band met een voorchristelijke cultus viel al te duidelijk te herkennen in naamgeving, rituele praktijken, vroegere heidense locaties, aanbidding van water, rotsen, bomen. De systematische poging door een deel van de ontwikkelde mensen (de hervormers of de godvruchtigen) om de attitudes en waarden van het andere deel van de bevolking te wijzigen of te 'verheffen', kwam neer op een fundamentele hervorming van de eeuwenoude volkscultuur. ⁽⁴⁷⁾

Als onderdeel van dit proces werden volkse devotievormen verboden of afgeschaft door de kerkelijke overheden. In plaats daarvan kwamen nieuwe christelijke normen en waarden. ⁽⁴⁸⁾ Hongersnood en verarming van de boerenstand maakten deze culturele

machtsgreep mogelijk op het platteland. (49) Emigratie van de jongere generaties naar de stad of nieuwe werelden verzwakte de traditionele cultuur. De storm van de Franse Revolutie liet een conservatief verlangen achter en in enkele generaties werd beklonken wat de kerk al tien eeuwen vruchteloos betrachtte.

Symptomatisch was het verdwijnen van de Vastelavontactiviteiten onder directe druk van het pastorale beleid. Een schoolmeester uit de Kempen schreef deze getuigenis: "*Mommerijen, maskerafes, enz. zag men weleer ook alhier op bijkans alle dorpen, doch allengs minder en thans zeer schaars. De Kerk heeft zich altoos tegen de zedeloze, losbandige en roekeloze vastenavondgebruiken verzet, ze veel verbeterd, maar nooit geheel uitgerooid. Ze zijn in ons kempenland van omstreeks 1850 langzamerhand zoozeer verminderd, dat in schier alle dorpen geen onderscheid tusschen de vastenavonddagen en de andere dagen meer te bespeuren is.*" (50)

In de steden was de macht van de clerus minder ingrijpend want de stedelijke burgerij voelde zich weinig verbonden met de kerk. Dit was zeker zo bij de liberale Gentse burgerij. In de steegjes van de stad woonde een volkje dat ook (51) maar niet onder controle was te krijgen. Om de nieuwe waarden en moraliteit te propageren kreeg de katholieke kerk echter bondgenoten uit een eerder onverwachte hoek. Ze noemden zich

'Marxisten' en werden geleid door Eedje Anseele. We zijn in de tweede helft van de negentiende eeuw beland.

3. Negentiende-eeuws carnaval

3.1. Volksfeest

In die tijd duurde het Gentse carnaval drie opeenvolgende dagen, zondag, maandag, dinsdag voor de vasten (Aswoensdag). De volgende zondag was het 'Sluiten'. (51) In 1842 verordende het 'College van Burgemeester en Schepenen': "*De vermakelijkheden van de vastenavonddagen zullen dit jaar plaatshebben op zaterdag 30 januari, zondag 6 januari, maandag 7, dinsdag 8 en zondag 13 februari*". Hier wordt bevestigd dat zondag volgend op Aswoensdag het carnaval werd verder gevierd. (52) In 1850 was er sprake van vier carnavalbals: "*Op 10, 12, 17 februari en op 3 maart.*" Ook hier weer bal op carnavalszondag, op Vette Dinsdag, op zondag volgend op Aswoensdag en ook op Halfvasten.

Over die periode vonden we een stukje autobiografie van de Gentse schrijver Lodewijk DE VRIES. Hij vertelt het verhaal van een jonge dame die luistert naar de naam 'Zwart Polleke'. Samen met haar viert hij omstreeks 1875 carnaval. "*Zoo naderde Karnaval, die eene halve eeuw geleden* (het boek dateert uit 1923 dus de beschreven periode is de

jaren zeventig) *nog zo ferm in Gent gevierd werd.(...) De Maandag was te Gent de meest gevierde Karnavaldag. Dan ging de zogenaamde toer uit. 't Was een optocht door de voornaamste straten waaraan duizenden en duizenden gemaskeerden, te voet of in rijtuigen, en ook muziekkorpsen deelnamen. Geheel de stad was op de been. Het was een gejoel en gewoel tot laat in den avond, waarvan men zich geen gedacht kan geven. En dan begonnen de luisterrijke bals, vol aantrekkelijkheden, waar honderden en honderden gemaskerde koppels zich tot laat in de nacht gingen verlustigen.*"⁽⁵³⁾ Affiches maar ook straatliederen lokten de gemaskeerden naar de bals. De woorden van de liedjes kwamen uit de volksmond, de wijsjes waren eenvoudig. Men hoorde ze en kon meezingen.⁽⁵⁴⁾

Omstreeks de eeuwwisseling kon men al drie weken voor Vastelavont in de winkels allerhande carnavalskostuums uitgestald zien. Er waren allerlei soorten maskers, in geperst papier, in fluweel of lijnwaad. Men zag het komiekste en lelijkste dat men kon bedenken: neuzen als worsten, knevels, valse baarden en pruiken. Anderen verkochten linten, goudgalon, tierlantijnen en versieringen.⁽⁵⁵⁾ Lang voor carnaval begonnen de mensen te sparen want een kostuum kostte veel geld. Daarbij kwam nog het geld voor het drinken.⁽⁵⁶⁾

3.2. 'Kompanies'

Vervolgens begon men stilaan de 'kompanies' te vormen. Verscheidene kennissen of 'geburen' kwamen bij elkaar om de keuze van het kostuum te bepalen en andere zaken af te spreken. Zo bespraken men welke drankhuizen en danszalen men zou bezoeken. De maskeraden in deze perioden bleven verrassend traditioneel voor een stedelijk carnaval. Claeys, een Gents publicist van liberale signatuur, beschrijft de periode van na 1830: "*Komen vervolgens de koppels, vormende hetgeen men te Gent noemt 'eene compagnie' en verkleed in boeren en boerinnen, voorafgegaan door den onvermijdelijke Arlekijn met zijne lat en Pierrot met zijne blaas.*"⁽⁵⁷⁾

Voor wat het carnaval van omstreeks een halve eeuw later betreft, beschrijft Van Bragt ook dergelijke scènes. Vanaf vijf uur begonnen de eerste verkleden zich te vertonen. Later kwamen ook de 'kompanies' op straat. Ze waren met tien tot twintig koppels met vooraan de muzikant en opzij een clown gewapend met een varkensblaas aan een stok. Er waren matrozen, Napolitanen, Pierrots, boeren, spoken die al dansend en zingend door de straten liepen. Zo trokken ze van de ene balzaal naar de andere en kregen ze geen prijs dan '*legde men uit*'.⁽⁵⁸⁾ Deze sfeer en maskerades vinden we terug in de andere grote steden zoals het nabije Duinkerken.⁽⁵⁹⁾

Carnaval. Gemaskerden op de Kouter in Gent. (Fonds A. Vander Hoegen; Het Huis van Alijn, Gent)

In de zondagskrant van 1895 ging de *Journal de Gand* dieper in op het fenomeen van de 'kompagnies'. "*Il est un grand nombre de nos citoyen/nes qui honorent carnaval d'un culte ardente.*"

Een groep kennissen van mannen en vrouwen uit een zelfde wijk of buurt legde in de eerste plaats een spaarkas aan voor het carnavalsfeest. Dit stond onder leiding van een president. Die

mocht de kleding kiezen, wat geheim gehouden moest worden. Er werd dan in het gezelschap een Pierrot gekozen, meestal de vrolijkste van de groep. Vroeger was het een Harlekijn die de groep voorging en dan moest schermen met rivaliserende voorbijgangers. Het wapen van de Pierrot was een blaas op een stok. Zijn kostuum werd betaald door de kas en hij mocht gratis binnen in de meeste danszalen. De kas betaalde daarnaast één glas per koppel. ⁽⁶⁰⁾

Ook in Aalst werd in de gezinnen van werklieden maandenlang gespaard. Elk wilde tot een uitgelezen 'kompagnie' behoren. Hoe groter de 'kompagnie', hoe meer plezier. Daartoe was geld nodig om de algemene en bijzondere uitgaven te dekken en om de kostuums te betalen. De bijdrage in de gemeenschappelijke drinkpot en de volgorde van de te bezoeken herbergen bepaalde men vooraf. Ook werd vastgesteld welke kledij men zou aantrekken en welk masker men zou opzetten. Keuze was er genoeg: Italiaan, clown, matroos, boer of boerin, maar iedereen in de 'kompagnie' moest zo gelijkvormig mogelijk uitgedost zijn. ⁽⁶¹⁾

Meestal speelde men ook muziek op een accordeon of een ander instrument. In de danszalen kreeg men prijzen voor de mooiste en de grootste 'kompagnie', gewoonlijk een bloedworst of 'bloende'. ⁽⁶²⁾ Omstreeks 1900 hing men in sommige herbergen in de H.Kerststraat

een hesp en 'bloende' voor de glazen deur. De herbergier beloofde daarmee de 'schoonste maskers' op 'slonsendag'. ⁽⁶⁴⁾ Zo werden de 'slonsen' naar de herberg gelokt.

3.3. Straatcarnaval

De 'maandag' en het 'sluiten' waren de dagen der fabrieken en der gebuurten, dus de volkse dagen. *"Men zag op den toer de boeren met hun hoge be kroonde hoeden, de boerinnkens met pijpmutskens en geruiten halsdoeken, op hun kloefkens dansen, de matrozen, de Tirolers en Tiroliennen stappen, den dans begeleidende van bellespel en tymbalen. Hier en daar kwam een guitige snaak, die wel eens den hekel kon drijven met de politieke mannen; zoo b.v. die verkooper van Goudasche pijpen die riep: Groote stelen, kleine stelen, groote stelen meest"*. ⁽⁶⁴⁾ Er waren ook kleinere groepjes die van de *"enen herberg naar de andere dweilden, al dansende en al zingende, allerlei zotte fratsen uitvoerend. (...) Zij zongen allerlei liederen op maat van de muziek, zij vielen van het enen lied in het andere en van al dat dansen en zingen kregen ze dorst."* ⁽⁶⁵⁾ Het carnavalszingen was in Gent een belangrijke traditie. Vooral in de katholieke kranten werden de liedjes voortdurend bekritiseerd omwille van hun inhoud. *"Le carnaval (...) a reproduit les scènes ignobles qui souillent habituellement nos rues, pendant ces jours de*

license. Des hommes, des femmes et malheureusement aussi des bandes nombreuses d'enfants, se traînant par les rues dans le débraillé le plus honteux et vociférant des chansons obscènes."⁽⁶⁶⁾ Door voortdurend te hameren op de slonzigheid en het schunnige van de liederen lokte men een optreden van de overheid uit. Sommige teksten, zoals politieke en religieuze schimpliederen waren verboden. Dus verspreidde men de liederen voor een deel illegaal. In 1850 werden enkele manifestanten opgepakt die politieke liedjes verkochten. Een Vlaams zangboekje *Masquerade*, werd in beslag genomen. De *Gazette van Gent* schreef dat de betrokken liederen "*in de verfoeylijkste en walgelijkste woorden zijn uitgedrukt.*" Ook de verkopers van een klaaglied over de armoede van de werkmans, *De verkeerde Wereld*, werden aangehouden. Centraal in dit spontane straatcarnaval stond 'Den Toer'. Al wie benen had, ging er naar toe. 'Toer' betekent 'omme-gang'. Het parcours was vastgelegd door het gemeentebestuur. Waarschijnlijk werd rekening gehouden met een bepaalde traditie: Koornmarkt, Lange-nunt, Vrijdagmarkt, Kammerstraat, Koningstraat, Zandberg, Hoogpoort (Borluutstraat), Botermarkt, Magelein-straat, Koestraat, Vogelmarkt, Kouter, Connestraat, Veldstraat en terug naar de Koornmarkt.⁽⁶⁷⁾ Deze volgorde werd vastgelegd in een verordening van der-

tig januari 1807. Dat was enkele jaren nadat in 1802 het verbod op vieren tijdens de revolutionaire periode opgeheven was. De koetsiers werden verplicht allemaal dezelfde richting te nemen, van de Koornmarkt naar de Lange Munt. Hieruit kunnen we afleiden dat het voordien al een gewoonte was deze straten te volgen maar in de twee richtingen, wat waarschijnlijk voor de nodige herrie zorgde.⁽⁶⁸⁾

Opvallend voor het negentiende-eeuwse carnaval is de liefdadigheid die georganiseerd werd tijdens de optochten. Bij het nalezen van de kranten uit de betrokken periodes krijgt men de indruk dat deze 'filantropische cavalcades' het carnaval uitmaakten. De (burgerlijke) kranten schreven alleen over het carnaval indien er voor de (burgerlijke) lezers belangrijke evenementen gebeurden. Dit betekent voor de katholieke kranten een liberale charivari of spotten met de kerk. Voor de liberale kranten waren vooral de liefdadige geldinzamelingen door de liberale sociëteiten het vermelden waard. De omstandigheden en de omgemaakte bedragen werden na elk carnaval weergegeven. Wie deze kranten dus gebruikt als historische bron (en het zijn momenteel veruit de enige bronnen) krijgt een vertekend beeld. Voor de jaren waarin er geen liefdadige cavalcades doorgingen, gaat men al gauw besluiten dat er helemaal geen carnaval was. Het volkse straatcarnaval

gaat dan onopgemerkt de vergetelheid in.

3.4. Enkele carnavaaltypes

In de straten bleef het volk vieren. Carnaval was het volksfeest bij uitstek, waarbij alle opgekropte sentimenten naar boven borrelden. Dit volkse element herkennen we ook in de zeer traditionele en carnavaleske klederdrachten van de Gentse carnavalsvierders. *“De dinsdag was de minst geëerde dag, de ware Slonsendag. Toen zag men half-dronken slonsen, vuile Jeannette en schandalen genoemd, door de straten slenteren, geile liedjes zingende. Het waren mannen in vrouw en vrouwen in man verkleed. Hunne kleding was niet kostelijk: een katoenen slaapmuts, ofwel een ouden hoed of muts op de kop; ene versleten of omgekeerde frak of vest, een gescheurde jak en een rok om het lijf, zoo waren ze gepatroneerd; in de hand, een stok waaraan eene vogelmuit hing met een haring in, of het geraamte van een paraplu. De vrouw of in vrouw verklede man droeg een bussel stroo of een pak vodden, als ware 't een kind”.* (69) Deze kostumering herinnert ons aan de kledij van de Aalsterse ‘Voil Jeannetten’. (70) Ook op verscheidene andere plaatsen in ons land, zoals in Halle, werd deze kostumering aangetroffen omstreeks 1900. (71)

De term ‘Slons’ lijkt voor Gent en omgeving de algemene benaming voor de manier van vermommen door de

arbeiders. In de carnavalsherinneringen bij VAN BRAGT vinden we de Gentse ‘slonsen’ op Vette Dinsdag, want dit was de ‘slonsendag’. Het spaargeld raakte op en het vertier was veel verminderd. De danszalen werden nog weinig bezocht. De verkleden trokken die dag vodden aan. *“Men zag een hoed (...) van wel dertig jaar oud, een masker met een lange vuile lap, met een gat in het midden waardoor en sigaar stak. Dan een ‘baskine’ en een lange vuile rok, aan de arm hing een kabas, ook soms een vogelmuit, waarin een droge haring hing te bengelen.”* (72) Ook in kleinere Oost-Vlaamse gemeenten liep in de vorige eeuw dit soort vermommingen rond. In Assenede was maandag van carnaval bekend als ‘mannekenmaandag’ of ook ‘sloezenmaandag’. *“Het was dé carnavalsdag voor de werkman.”* (73)

Claeys vermeldt deze ‘slonzen’ in Gent in de periode vlak na de onafhankelijkheid van België (1830). *“De mannen gewikkeld in een beddenlaken of in vrouwen verkleed met, op den rug, de traditionele muit waarin een haring zwiert, in gezelschap van een koolknol of van eene wortel.”* (74) Naar deze vermomming verwijst ook een beschrijving van het Gentse carnaval uit 1806: *“Weinig vrouwen in mannen, en vele mannen in vrouwen verkleed en bijna altijd, wat deze laatsten betreft, met den slechtsten smaak aangedaan.”* (75) We

Wilde Man, Varkensblaas, Ketelmuziek, Travestieten, Bezem, Narren. Detail van het schilderij "Vastenavond te Antwerpen" door Erasmus Delie (ca. 1660).

vinden deze Gentse 'slons' terug in een verbod uit de achttiende eeuw. Naast het verbieden van wapens, stokken en sneeuwballen smijten lezen we ook over *onbetaemelycke ende ongewoonlyke*

kleederen te loepen". Men verbood aan de mannen zich in vrouwen (en omgekeerd) te verkleeden. (76)

De travestiet is (meestal) een man die zich in vrouw verkleedt, niet om biolo-

gische redenen maar om psychische of rituele redenen. Deze vermomming, is een klassieker in alle Europese carnavals. ⁽⁷⁷⁾ Bij zijn reis naar Italië beschreef Goethe deze carnavalsfiguur. ⁽⁷⁸⁾ Over de oorsprong van de merkwaardige verkleeding is weinig geweten. We weten enkel dat ze zeer oud is en een typische vermomming uitmaakte voor de man uit het volk. Voor ons land is de oudste verwijzing een tekst uit Hoi, gedateerd op twee juni 1224. Dit is Pinksterzondag. ⁽⁷⁹⁾ Op deze Sinksendag gingen alle mannelijke inwoners van Hoi, jong en oud, in vrouw verkleed en de baarden afgeschoren de straat op. Ze voerden oude spelen op. Ze beeldden ook bepaalde personages uit zoals keizer, koning, hertog, graaf of abt. Sommigen waren gewapend met speren of zwaarden en droegen schitterende helmen. Alle anderen waren naar gelang hun mogelijkheden versierd als vrouw. Niemand bleef thuis. In optocht liep men twee per twee al zingend over de pleinen en door de straten. Dansende groepen trokken naar verschillende plaatsen buiten de stad. ⁽⁸⁰⁾ Het was enkel de mannelijke bevolking die deelnam aan de optochten, zoals bij alle traditionele gemaskerde optochten. De mannen verkleedden zich in vrouw en schoren zich (gekscheren). ⁽⁸¹⁾

Een andere kostumering die we vaak tegenkomen in de beschrijvingen van Van Bragt en Claeys is de 'boer'. "De

Vlaamsche dracht, bestaande in een soort van zwart zijden shall, welke de dames op het hoofd dragen (is) terug in voege gekomen. De boerinnen waren talrijk en goed opgesmukt: dat was de volledigste vermomming van onze dames." ⁽⁸²⁾ Celis beschrijft 'boeren' met hoge bekroonde hoeden en de 'boerinnens' met pijpmutsen en geruite halstdoeken die op hun 'kloefkens' dansen; ⁽⁸³⁾ Zich vermommen in 'boer' was voor de stedeling een manier om te spotten met de boerse mentaliteit. Meer nog dan nu was er in vroegere eeuwen een sterke scheiding tussen de 'vrijgevochten' stedeling en de 'simplele' dorpsbewoner. De 'boer' was een karikatuur van de vermeende boerenstand. Zijn manieren stonden in schrille tegenstelling tot het verfijnde gedrag van de nieuwe elite, en vormden een bron voor allerlei burleske toestanden.

Men kan deze positie vergelijken met de middeleeuwse carnavalsfiguur, de 'Wilde Man'. Deze vormde de antithese van de nobele vechter, de ridder. ⁽⁸⁴⁾ Zo is in de stedelijke carnavals de 'boer' het equivalent geworden van de 'nar'. De evidente domheid van de boer kan vergeleken worden met de rituele domheid van de nar. Beiden hebben weinig hersenen en veel 'wind' onder de schedel. Ze maken trouwens beiden veel 'wind' want de zware 'boerenkost' verschilt niet veel van het dieet van bonen en erwten dat traditioneel gegeten wordt

door de nar tijdens de Vette Dagen. Men herkent ook de 'omgekeerde wereld' in deze kostumering. In de dorpen zal men zich met carnaval uitdossen als de rijke burgers of handelaars, met 'pitenleers' en buishoeden. De 'burgers' in de steden doen het omgekeerde.

4. Fatsoenrevolutie

4.1. Kentering omstreeks 1870

In de negentiende eeuw werd in Gent het carnaval gevierd zoals overal elders in de Europese steden. Het was zeer populair en volks. Omstreeks 1870 veranderde de houding van de Gentse burgerij tegenover het straatcarnaval. Was het carnaval veranderd? Waarschijnlijk niet. Wat wel veranderde in de voorbije decennia was de economie. De industrie ontwikkelde zich verder. Vanuit de dorpen trok een gestage stroom migranten naar de stad. De beluiken raakten overvol. Opstand en revoltes dreigden in de Europese grote steden. Tijdens de 'Commune van Parijs' (1871) zou voor het eerst een socialistisch geïnspireerde regering aan de macht komen. Het leek alsof elke moment een revolutie van onderop dreigde los te barsten. De bevreesde burgerij trok zich in haar eigen wereld terug. De stad werd opgesplitst in 'miljoenenkwartieren' en arbeidersbuurten. ⁽⁸⁵⁾

Mede door het verstevigen van de klassengrenzen was het arbeidersvolk een onnieme, onberekenbare factor gewor-

den. Het volk werd afgeschilderd met behulp van stereotiepen. De zogenaamde zedeloosheid en boertigheid stonden hierbij centraal. Alhoewel de 'slonsen' al lang in het Gentse carnaval rondliepen, zal men in navolging van *Le Bien Public* stilaan kritiek gaan uitoefenen op de kledij van de gemaskerden. De kostuums vond men niet langer origineel en de zelfgemaakte kostuums van de domino's, boeren, clowns werden als vulgair bestempeld. De burgerij ging er zich in toenemende mate aan ergeren. De *Journal de Gand* gaf op achttien februari 1885 een goede samenvatting van de mening van de burgerij over het regentachtige carnaval van dat jaar: "*Les masques crottés et mouillés étaient encore plus malpropres et plus ignobles que d'habitude. Sauf aux bals du Théâtre, de l'Eden et du Skating-Ring.*" Dit waren de burgerlijke bals.

De elite organiseerde voortaan haar bals ver weg van het volk. Deze scheiding deed zich ook voor in de kleinere steden zoals Aalst. De *Denderbode* van één maart 1900 schreef dat omstreeks 1880 talrijke café-chantants en danszalen ingericht werden. Tussen deze zalen was, op kleine uitzonderingen na, een zeer stipte grenslijn getrokken. De burgerij trok naar *Concordia* (Schoolstraat), het gekende *Casino* of *Bokken Hof* in de Nieuwstraat (nu Vlaanderenstraat), naar de *Comte d'Egmont* (Grote Markt), of naar de *Société Privée* op het

Keizerlijk Plein. De Aalsterse arbeidersbevolking trok naar de danszalen in de Nazarethstraat *Au Voyageur*, in de Hoogstraat *A la Grande Salle de Danse*, in de O.L.Vrouwstraat *Café-Chantant*, op de Hopmarkt *In de Hollandsche zaal*, in de Molenstraat *In den Koeikop*, op de Varkensmarkt *A la Nouvelle Corbeille*.⁽⁸⁶⁾

Bij de welmenende elite ontstond een nieuwe trend om tijdens de carnaval dagen een beschaafd vermaak aan te bieden aan de arbeiders. De liberale werkmans- en vrouwengenootschappen organiseerden toneel- en zangvoorstellingen. Deze initiatieven werden overgenomen door andere burgerlijke verenigingen zoals 'Onze Moedertaal Vooruit', 'Moedertaal en Vrijheid', 'Leie- en Scheldezones', de 'Cercle Catholique St-Pierre', 'Patronage Catholique d'Akkergerm'.⁽⁸⁷⁾

4.2. Dagen der verdierlijking

Ook de sociaal-democratie keurde de carnavalsfeesten af, de arbeiders moesten zich onthouden van zang en drank. De sociaal-democraten propageerden een strenge levenswijze, met ascetische trekjes. In 1899 schrijft Vooruit "Wie niet werkt op 1 Mei, gaat met vrouw en kinderen in de stad wandelen, maar onthoude zich van drinken; hij gaat zich verkwikken naar buiten, in de rustige, vrije natuur, maar hij denke aan geen drank; als men wat te verteren heeft, men koope voor zich en de zijnen voed-

sel".⁽⁸⁸⁾ Daarenboven moest de arbeider deelnemen aan wat op dat moment beschouwd werd als het summum van cultuur: de burgerlijke cultuur. Anseele wilde de arbeiders tot 'edele en zedelijke' mensen opvoeden én tot een hogere beschaving omhoog tillen.⁽⁸⁹⁾

De Gentse sociaal-democraten maakten van de strijd tegen carnaval een actiepunten. Avanti⁽⁹⁰⁾ schrijft. "*Deze strijd tegen de vastenavond-baldadigheden is een der eeretitels der Gentsche socialistten; ze zijn erin gelukt, door de omstandigheden geholpen, die dagen der verdierlijking uit de lokale gewoonten te verdrijven.*"⁽⁹¹⁾

Dat het menens was en dat dit bovendien één van de eerste actiepunten der nieuwe partij werd, bewijst het feit dat de partij reeds in 1877 "ter gelegenheid van Karnaval een groot werkliedenfeest als protestatie tegen de verdierlijking der vastenavonddagen" inrichtte.⁽⁹²⁾ Ook al het jaar voordien in februari 1876 organiseerde 'Het Internationaal Werkliedenverbond Afdeeling Gent' een groot concert en een tombola als substituuut voor carnaval. In een pamflet werd dit volksfeest zedeloos genoemd: "*Weldra zullen de Karnavaldagen, die barbaarsche feesten, welke oneer, zedebederf, volksverbeesting na zich slepen, die woeste braspartijen, door de opperhoofden der kerk ingesteld om de massa nog meer te verdierlijken en haar gevoel van eigenwaarde gansch te vernietigen;*

weldra zullen die volkszwelgerijen opnieuw aanbreken. Tegen die zedeloze instellingen moet ieder weldenkend mens protesteeren en den ledigen tijd die hem dan overblijft besteden aan de verzekering van zijn eigen toekomst, aan de grote zaak, aan de ontvoogding der volkeren".⁽⁹³⁾

In 1891 lanceerde de partij opnieuw heftige aanvallen. Met het naderen van de carnavalsfeesten zocht men naar alternatieven en stelde deze ook voor aan de gemeenteraad. De traditionele vrije dag op de derde carnavalsdag, 'Vetten Dinsdag' of 'Mardi Gras', werd het doelwit van de aanvallen. Deze dag was immers de meest gevierde en de feestvreugde ging dan naar de climax. Het was de dag der 'slonzen'. Op dat moment was het belangrijkste onderdeel van de carnavalsfeest nog altijd de optocht, 'Den Toer'. Volgens Avanti was het een "oopenvolgving van rijtuigen, vermomden en nieuwsgierigen, die elke Carnavalmiddag den kringloop eener menigte straten uit het midden der stad doortrok, en het centrum der Carnavalpret daarstelde. Vooral den Dinsdag waren de toneelen gemeen en weerzinwekkend."⁽⁹⁴⁾

4.3. Afschaffen 'Vetten Dinsdag'

De partij ging dus in het tegenoffensief. Ze stelde voor om de vrije dag van deze Dinsdag te vervangen door een vrije dag op 'Eén Mei', die toen nog geen officiële feestdag was. Met dit voorstel wilden

de socialistische leiders zowel het liberale gemeentebestuur als het patronaat op hun verantwoordelijkheid wijzen. Bedoeling was de burgerij voor een dilemma te plaatsen. Ofwel steunde deze verder de "weezinwekkende tafereelen" van Vette Dinsdag ofwel schonk men aan de sociaal-democratische arbeidersbeweging haar eigen feestdag. "Van in de maand Januari werden twee verzoekschriften gezonden, één aan den Gemeenteraad, een ander aan de fabrikanten."⁽⁹⁵⁾ De brief aan de gemeenteraad was opgesteld in het Frans. De schrijver ervan was goed op dreef. "Par suite d'une regrettable tradition le mardi du carnaval est un jour consacré à des mascarades et à des orgies particulièrement blâmables et dégradantes. On ne voit que déguisements en lambeaux, d'une malpropreté repoussante; on n'entend que des chansons obscènes et des interpellations ordurières, des scènes d'ivrognerie et de débauche. Les auteurs de ces tristes saturnales perdent toute dignité et tout respect d'eux mêmes. C'est un spectacle démoralisant."⁽⁹⁶⁾

Het gemeentebestuur won inlichtingen in bij Gentse fabrikanten en bij de verantwoordelijken van de politie. Het afschaffen van Vette Dinsdag had volgens hen voor- en nadelen voor het bedrijfsleven. De vrije dagen werden nu gebruikt om onderhoudswerken uit te voeren en waren bijgevolg niet echt ver-

loren. Indien men de vrije dag op 'slon-sendinsdag' afschafte, moesten de feestelijkheden op maandag om middernacht stoppen. En dan mochten er zeker geen bals en feestelijkheden meer zijn op dinsdag zelf. Men zou dan ook moeten de maskerades verbieden op dinsdag. Dit leek zelfs voor de politiecommissarissen te drastisch. *"Dans l'état actuel de nos traditions locales il n'y a pas moyen de défendre brusquement sans transition et d'une façon radicale les réjouissances populaires qui ont lieu ce jour depuis un temps immémorial, et surtout de le faire en interdisant non seulement le tour, mais les mascarades et déguisements, les fêtes et les bals publics et en supprimant le jour susdit le congé traditionnel de nos écoles et de nos administrations."* (97)

De vrije dag van 'Vetten Dinsdag' bleef uiteindelijk behouden. De liberalen beriepen zich op een referendum dat in een Gents textielbedrijf gehouden was. In het Gentse vlasfabriek 'La Gantoise' werkten meer dan tweeduizend arbeiders en arbeidsters. Bij een referendum stemden slechts tweehonderd voor het afschaffen van de vrije dag op carnavalsdinsdag en het invoeren van de vrije dag op 'Eén Mei'. Negentienhonderd personeelsleden stemden voor het behoud van de feestdag op Vette Dinsdag. Dit referendum was een bittere pil voor de Gentse socialisten. Ze leden een feitelijke nederlaag bij hun

eigen basis na de jarenlange hetze tegen carnaval. De Gentse 'Vereeniging der Vlasbewerkeren en Bewerksters' stak haar teleurstelling niet onder stoelen of banken. *"Gij hebt uwe verlaging gestemd, het zij zo"* schreef ze in een pamflet. Dit referendum toont het belang aan van het carnavalsfeest voor de arbeiders in die periode. Deze uitslag deed de burgemeester wijselijk besluiten: *"Il ne sert à rien de faire des règlements quand les mœurs y sont hostiles, parce que alors l'exécution en devient impossible."* (98)

Op vierentwintig januari 1891 antwoordde het Gemeentebestuur dat openbare feestdagen niet haar bevoegdheid waren: *"derwijze dat uwe vraag, voor wat het feest van Eén Mei betreft, door ons niet kan beantwoord worden."* Toch kon de partij punten scoren betreffende de publieke feestelijkheden van 'Vetten Dinsdag'. Het antwoord van het gemeentebestuur stipuleerde dat: *"Uw voorstel om den dijnsdag van Karnaval af te schaffen, zullen wij zonder uitstel aan den Gemeenteraad onderwerpen."* (99) Op de gemeenteraadszitting van tien juli 1891 kwam het voorstel ter bespreking. *"Men bracht het niet verder dan tot de afschaffing van DENTOER op den Carnavaldinsdag. Al de overige feestelijkheden bleven behouden"* meesmuilt Avanti. (100) Ter gelegenheid van het carnaval van 1892 berichtte het college: *"De burge-*

meester deelt mede, dit naar de wens van de gemeenteraad van 10 juli 1891, overwegende dat men de ontuchtige zangen, waarvan er gedurende de carnavaldagen gebruik wordt gemaakt, dient te beteugelen, alsook een einde te stellen aan de walgelijke vertoningen van gemaskerde en verklede personen, welke zich namelijk de dinsdag van carnaval voordoen, bericht de bevolking, dat die buitensporigheden niet meer mogen geduld worden. Beveelt de heer oppercommissaris van politie de wanorde te doen ophouden.”⁽¹⁰¹⁾ Door hun optreden in de gemeenteraad slaagden de sociaal-democraten er toch in het volksfeest een zware slag toe te brengen. De traditionele optocht, ‘Den Toer’, op dinsdagnamiddag was immers het hoogtepunt van het carnavalsfeest. En onder sociaal-democratische druk verbood het stadsbestuur voortaan deze optocht. Dit betekende een eerste stap in de afbouw van het feest.

Het afschaffen van ‘Den Toer’ op carnavalsdinsdag volstond niet voor de sociaal-democraten. De haat van Anseele tegen het carnavalsfeest was zo virulent dat hij rare sprongen maakte. Nu fabrieksarbeiders duidelijk gemaakt hadden niets van zijn beschavingsstrategie te moeten weten, richtte hij zich tot de fabriekseigenaars in een emotionele brief, met de vraag de ‘Vetten Dinsdag’ te vervangen door een vrije dag op ‘Eén Mei’. De brief uit 1893 is in merkbaar-

dige bewoordingen opgesteld. “ (...) De walg voor de Vastenavondfeesten stijgt met elken dag bij het grootste deel der werklieden, en ‘t is met genoeg dat zij hunnen verdwijning zullen zien, wanneer de verloren rustdagen door anderen worden vervangen. Wij vragen U, Mijne Heeren, laat ons den Dinsdag van Carnaval werken. Wij willen onze zoons en dochters aan de gevaarlijke gevolgen van dien dag onttrekken. Een verdediger uwer klasse, een gewezen minister, M Frère, heeft meer dan eens gezegd, dat het licht van boven komt, dit wil zeggen, dat het verstand, de hoogste zedelijkheid en eerlykheid van de rijken komt. Wy verzoeken U, Myne Heeren, het licht te doen schynen. Wij verzoeken U, uwe fabrieken dien dag te openen, te toonen dat gij ons minstens zoo goed wilt als wij zelven willen zyn en de verheffing van ons gezin, de volmaking van de opvoeding onzer kinderen niet wilt laten afhangen van een vijffrankstuk, dat gij - misschien - minder zoudt kunnen winnen.”⁽¹⁰²⁾

Anseele zou niet rusten vooraleer het carnaval definitief uit de geesten en harten van de Gentenaars gebannen was. Dit zal hem nog jaren inspanningen vragen, maar niet tevergeefs. Op zeventien november 1895 waren er verkiezingen geweest. Deze gebeurden volgens het stelsel van het algemeen meervoudig stemrecht. Het aantal kiezers bedroeg 28.100 personen (bijna 18% van de

bevolking) die samen 35.070 stemmen uitbrachten. De liberalen haalden 11 zetels, de katholieken en de socialisten elk 10. Er waren ook toegevoegde gemeenteraadsleden gekozen uit de kiezersnijveraars en de kiezerswerklieden. De socialisten wonnen bij de werklieden de vier zetels met ongeveer 6200 stemmen tegenover 2200 stemmen voor de anti-socialisten. Van de nijverheidszetels gingen er drie naar de liberalen en één naar de katholieken. De uiteindelijke zetelverdeling was nu veertien voor de liberalen én veertien voor de socialisten, de katholieken hadden elf zetels.

Er bleef een liberaal gemeentebestuur maar de socialisten probeerden van nu af aan in de gemeenteraad een meerderheid tegen het carnaval te vormen. Op een februari 1897 brachten ze de afschaffing van de 'slonsendag' in de gemeenteraad. Een nieuw argument moest de andere partijen overtuigen. Ditmaal probeerden ze de burgerij met economische argumenten te bewerken: *"De neringdoende burgerij heeft niets te winnen bij het behouden van de derde dag, vermits in het algemeen dan al de spaarpenningen der carnavalzotten uit de werkersstand reeds verteerd zijn, dat er op de plak gekocht wordt en dat de ongelukkigen weken en weken hun verkwistingen moeten uitzweten en zich zelfs het noodzakelijke onttrekken."* De 'slonsendag' moest afgeschaft worden; *"zelfs ook wanneer het volk, onbe-*

kend met zijn ware belangen, verblind genoeg zou zijn er protest tegen aan te tekenen." ⁽¹⁰³⁾

4.4. Campagne van 1897

In het jaar 1897 werden alle messen geslepen om het feest te nekken. Einde februari 1897 berichtte *Vooruit*: *"Gedrukte en gezegelde banden MASKERS AF, VERBODEN MET CONFETTI te werpen zijn in de administratie van het blad Vooruit te bekomen aan den prijs van 25 centiemmen."* ⁽¹⁰⁴⁾ Alle energie werd gericht op het demonstreren van de nieuwe zedelijkheid die de sociaal-democraten onder het arbeidende volk probeerden te brengen. De partij zou op de carnavalsdagen aan de militanten een loodzwaar programma van vergaderingen en culturele activiteiten aanbieden. In dezelfde kolom van *Vooruit* werd meegedeeld dat de 'Multatuli Kring' op carnavalszondag *"eene buitengewone Toneelvertoning"* geeft. *"Men zal opvoeren: HET ROUWKLEED, dramatisch schouwspel in 1 bedrijf, en PRIMA DONNA, een blijspel."* De kaarten zijn te verkrijgen bij de portier van *Vooruit*. Eveneens geeft de *"NAAI- EN ONTWIKKELINGSCHOOL VAN DE VLASBEWERKINGS VEREENIGING"* in samenwerking met de wijkclub *"DE VERBROEDERING een schoon concert (...)* waarvan het programma (...) zeer keurig is samengesteld. *Inkomprijs tien centiemmen!"* De absolute topper van het 'antiantifeest' werd de opvoering van *Tannhäuser*. de

opera van Wagner, in de Gentse schouwburg.

“Weg met de Slonsendag” titelde *Vooruit* op zevenentwintig februari 1897. “*De radico-socialisten vroegen in den gemeenteraad de afschaffing van den derden Karnaval dag. Liberalen en katholieken (...) stemden tegen dit voorstel. De liberalen (...) logen, want zij helpen het volk verstompen. Zij waren de apostels van het sparen en zij organiseren de verkwisting (...) De katholieken (...) zijn schijnheiligen, huichelaars die geen woord van hunnen godsdienst gelooven.*” Tot dan toe hadden de sociaal-democraten reeds enkele feestelijkheden op carnavalsdinsdag kunnen laten afschaffen. Nu ging het om een totaal verbod van alle maskerades. De andere partijen hielden het bij een verbod waarbij overdag niet gemaskerd mocht rondgelopen worden. “*Het verbod om den dinsdag slechts na 8 uren te mogen maskeeren is zoveel als niets (...). De uitspattingen worden omhuld met den mantel der duisternis; zij zijn er slechts te erger om.*” Hetzelfde artikel van *Vooruit* somde tot slot de anticarnaval activiteiten van de partij op. Gezien de burgerpartijen “*uw en val, uwe verbeesing willen en met plezier zien*” stelde *Vooruit*: “*schenk hen dat genoeg niet, masker u niet, zingt geen walgelijke liederen. Stroomt naar de museums om er de kunst te leeren kennen en liefhebben. stroomt naar de vertooning van*

TANNHÄUSER, maandag (...). DINSDAG-MORGEN allen naar de OPENBARE MEETING.”

Deze aanmaningen werden overgenomen de dagen nadien. *Vooruit* van achtentwintig februari en één maart 1897 publiceert het definitieve programma van het anticarnaval. De partij belegde op dinsdag een meeting in het ‘Feestlokaal Vooruit’ in de Bagattenstraat. “*Aan de dagorde staan de volgende onderwerpen: Karnaval, Koersen en de Kiezing voor de Werkrechtvaardigen (...). Met opzet houden wij deze meeting den dinsdagmorgen van Karnaval. Onze tegenstrevers zeggen: wat beteekenen uwe protestatiën tegen Karnaval, wanneer gij zelve niet bewijst dat de werklieden die dagen aan iets anders en aan iets beters willen besteden.*”⁽¹⁰⁵⁾

Pittig detail, met dezelfde oproep tot een anticarnaval, werd gemeld dat er “*kostumen voor de Eerste Communie*” te koop zijn in de winkels van ‘Vooruit’. Dat carnaval een katholiek feest zou zijn, was één de talrijke argumenten van Anseele tegen het carnavalsfeest. Het zou een religieus feest zijn waarin men veel geld verkwistte. Nochtans was het communiefeest een katholieke feest waar ook wat geld aan verkwist werd. Het toch rabiate antiklerikale verbalisme der Gentse sociaal-democraten vertoonde soms wat vreemde bochten.⁽¹⁰⁶⁾

4.5. Na de campagne van 1897

Op twee maart 1897 volgde nogmaals een laatste oproep: *“Wij moeten daar met duizenden bijeen zijn om aan de heeren te toonen dat het eigenlijke volk, de verstandige arbeiders, tegen de uitspattingen zijn.”* Die duizenden zouden uiteindelijk honderden zijn. Dit aantal was toch ruim voldoende voor de propagandamachine om in *Vooruit* over grote successen te schrijven. Want *Vooruit* toonde zich bijzonder verheugd over het succes van de campagne. Op drie maart meldde de krant: *“Het was zondag prachtig weder, een weder om de zotten aan te moedigen, maar er waren bijna geen verkleedden of gemaskerden te zien (...). In onze lokalen was het overal zoveel te drukker. (...) Wij zien duidelijk dat de beestigheden veel afnemen, dat het werkvolk zich hooger heft, dat onze propaganda tegen karnaval met de beste uitslagen wordt bekroond. Nog enkele jaren en de beestigheden behoren tot het verleden, dank zij de socialisten...”* Toch even de vermanende vinger opheffen: *“Het concert in ons Feestlokaal kon beter bijgewoond zijn.”*

De dag nadien is *Vooruit* nog altijd in de wolken over de meeting in het feestlokaal op dinsdag. Tussen de letters door lezen we dat het beter had gekund. *“Om 11 ure was de zaal schoon gevuld met 500 à 600 zittende partijgenooten, wat zeer verheugend is voor een dinsdag van Karnaval. Om 12 uur eindigde de*

meeting in eene opgewekte stemming. De proef om den dinsdag van Karnaval dus te besteden, als een propagandadag is ten volle gelukt en dit strekt ter eer der partijgenooten.” ⁽¹⁰⁷⁾ Merk op dat in de oproepen van *Vooruit* in de voorafgaande dagen sprake was van vele duizenden aanwezigen en nu geschreven wordt over *“500 tot 600 zittenden”*.

Dat de Gentse arbeiders te mobiliseren waren voor ernstige onderwerpen bewijst het grote aantal debatten en meetings in de periode omstreeks 1900. ⁽¹⁰⁸⁾ Bijgevolg moeten we het aantal aanwezigen op de bijeenkomsten van het anticarnaval relativeren, want deze vijfhonderd tot zeshonderd militanten vertegenwoordigden niet de man in straat. Hier zat de harde kern van de Gentse Anseele-getrouwen, misschien aanwezig op zulke bijeenkomsten om andere redenen dan pure overtuiging. ‘Vooruit’ was meer dan een politieke beweging. Het was een microkosmos met tientallen randorganisaties. Voor die periode moet het totaal aantal bestuursleden van de socialistische verenigingen op 270 tot 280 worden geraamd. ⁽¹⁰⁹⁾ In 1888 werkten er 150 arbeiders en bedienden voor ‘Vooruit’. Tien jaar later, in 1898 groeide dit aantal voor de gehele beweging aan tot 327 personen. ⁽¹¹⁰⁾ Bij bepaalde gelegenheden voelden deze ‘werknemers’ zich verplicht om aanwezig te zijn. Het personeel van de drukkerij, winkels, apotheken, textielfa-

---

KARNAVAL

13 Feb 1899

Ja, ja, wij kunnen gelukkig en tevreden zijn met de uitslagen onzer pogingen om de karnavaluitspallingen te doen verdwijnen.

Zondag waren de verkleedden zoo zeldzaam dat men straten ver kon gaan zonder een masker te zien.

Maandag, de groote dag, was er zeer veel volk op den wandel en de gemaskerden liepen zeer dun tusschen de massa.

Rond 8 ure was het op het brandpunt — de Kouter — een stroom, maar er was geen masker op honderd wandelaars.

Menschen die daar veel te klagen hadden, waren de confettimarchands, die niet de helft zooveel verkochten als op andere jaren, al is de prijs hunner waar veel verminderd.

Ontegensprekelijk is de gewoonte van zich te verkleeden veel afgenomen, is de Karnaval zelfs verzedelijkt. Boeren en slonsen ziet men bijna niet meer, de liederen zijn min walgelig, de houding der gemaskerden is deftiger en de costumen zelf zijn « verbeterd ».

Vroeger waren de gemaskerden de overgrootte meerderheid en thans is het omgekeerde waar.

De Karnaval en de walgelijkheden die hem vergezelden zijn aan het verdwijnen, en wanneer alle weldenkende lieden, de gemeenteverheid en de politie ons willen helpen in ons werk, door het inrichten van deftiger feestelijkheden enz., dan zal die akeligheid weldra tot de geschiedenis behooren.

Gezonde vermaken en deftige feestelijkheden voor het volk, en weg die beestachtigheden die het verdierlijken!

---

brieken werd op deze dagen opgetrommeld. Men was altijd de leus van Anseele indachtig: "Wie nie vore maai en es is tegen maai."

De campagne eindigde op vier maart 1897: "Maandagmorgen heeft men op den Kouter acht karren met confetti opgevaagd en dinsdag morgen negen. Daaraan ziet men wat geld er onnodig dwaas weggeworpen is geweest." Maar twee jaar later in 1899 ⁽¹¹⁾ herhaalde Vooruit zichzelf: "Ja, ja wij kunnen gelukkig en tevreden zijn met de uitslagen onzer pogingen om de karnavaluitspattingen te doen verdwijnen. Zondag waren de verkleeden zoo zeldzaam dat men straten ver kon gaan zonder een masker te zien. Maandag, de groote dag, was er zeer veel volk op den wandel en de gemaskerden liepen zeer dun tusschen de massa. Rond 8 ure was het op het brandpunt, de Kouter - een stroom, maar er was geen masker op honderd wandelaars. Menschen die daar veel te klagen hadden, waren de confettimarchands, die niet de helft zooveel verkochten als op andere jaren, al is de prijs hunner waar veel verminderd. Ontegensprekelijk is de gewoonte van zich te verkleeden veel afgenomen, is de Karnaval zelfs verzedelijkt. Boeren en slonsen ziet men bijna niet meer, de liederen zijn min walgelijk, de houding der gemaskerden is deftiger en de costumen zelf zijn 'verbeterd'. Vroeger waren de gemaskerden de overgrootte meerder-

heid en thans is het omgekeerde waar. De Karnaval en de walgelijkheden die hem vergezelden zijn aan het verdwijnen, en wanneer alle weldenkende lieden, de gemeenteoverheid en de politie ons willen helpen in ons werk, door het inrichten van deftiger feestelijkheden, dan zal die akeligheid weldra tot de geschiedenis behooren. Gezonde 'vermaken en deftige feestelijkheden voor het volk, en weg die beestachtigheden die het verdierlijken!'"

4.6. Het einde van het Gentse carnaval

Anseele sloot vlak voor de eerste wereldoorlog een monsterverbond met de katholieken. In deze coalitie werd hij schepen van financiën, met bevoegdheid voor handel, arbeid, haven en gemeentediensten. Deze functie bleef hij gedurende de gehele oorlog uitoefenen. Na de oorlog werd hij waarnemend burgemeester, machtig genoeg om 'den carnaval' definitief af te voeren.

In februari 1919 nam de gemeenteraad strenge maatregelen om te verhinderen dat het carnaval weer zijn vooroorlogse allures zou krijgen. De 'slonsendinsdag' werd afgeschaft. De resterende maatregelen waren toepasselijk op zondag en maandag van carnaval en de daarop volgende zondag, het *Sluiten*. Het was verboden zich overdag gemaskerd op straat te begeven. Om vier uur 's morgens was er een sluitingsuur voor herbergen, drankhuizen en danszalen. Einde febru-

ari 1919 volgt een nieuw besluit: *“De verlofdagen ingeschreven in de verordeningen der onderscheidene stadsdiensten en der stedelijke onderwijsgestichten op de carnavaldagen worden bij deze bepaald afgeschaft.”* ‘Vette Maandag’ en ‘Vette Dinsdag’ zijn gewone werkdagen geworden. De tijd van ‘de cavalcades’, ‘Den Toer’, ‘de slonsen’, ‘de compagnies’ is definitief voorbij. ⁽¹¹²⁾

In 1932 ging nog een carnavalsstoet uit. Ze werd op veertien februari georganiseerd door de ‘Federatie der Handelaars van Gent’. In 1932 viel Aswoensdag op tien februari. Dit betekent dat de stoet uitging op zondag volgend op ‘Vetten Dinsdag’. Dit is het vroegere ‘Sluiten’. Het officiële programma was compleet tweetalig en werd verkocht voor twee frank *“ten voordele der Noodlijdende Kinderen”*. De organisatoren zagen het groots. Alle wijken van de stad werden doorlopen. Verschillende stoeten vertrokken vanaf *“Sint Pietersstatie, Brusselsche poort, Brugsche poort, Dampoort en Saspoort. Na een algemeene vergadering op de Vrijdagmarkt zal de Grootte Stoet het Center der stad doorgaan.”* De deelnemende groepen kwamen uit verschillende steden, met een klein aantal Gentse deelnemers. De stoet had in 1932 duidelijk een commercieel en promotioneel karakter gekregen.

Was het volksfeest op dat moment al morsdood? In *Vooruit* van de jaren twin-

tig vond ik in elk geval geen commentaren meer op het carnaval alhoewel de sociaal-democraten ⁽¹¹³⁾ in die periode toch nog een brief stuurden aan het patronaat om de vrije dag af te schaffen. Bijkomend onderzoek van kranten, gemeenteraadsverslagen, verordeningen, verslagen van de organiserende verenigingen kan hier verduidelijking brengen.

In elk geval wist Celis in 1924 te melden: *“De Carnavalslemperijen behooren thans tot het verleden. Carnaval is zijn eigen dood gestorven, want in de laatste jaren, voor den oorlog, was hij ’t zien nie meer weerd.”* ⁽¹¹⁴⁾ Wat herhaald werd door Van Bragt. *“Het carnaval verloor stilaan de belangstelling van de bevolking. Men walgde van de manieren van sommige verkleden, van hun zangen, die heel dikwijls weinig stichtend waren en het kon tenslotte de mensen niet meer schelen, dat het carnaval, na de eerste wereldoorlog, afgeschaft werd.”* ⁽¹¹⁵⁾

5 Besluit

Bepaalde facetten van de volkscultuur hielden langer stand in de steden dan op het platteland. Zeker het Gentse carnaval werd nog uitbundig gevierd toen dat feest in de dorpen meestal al lang vergeten was. De Gentse situatie is exemplarisch voor de evolutie van de stedelijke volkscultuur. Het was een feestcultuur

die zich vanaf de middeleeuwen ontwikkelde binnen het corporatieve systeem. Het afschaffen van de ambachten door de Franse Revolutie was daardoor een zware klap voor de stedelijke volkscultuur. In 1789 was de teloorgang van het feest echter al enkele eeuwen aan de gang. Want sinds de zestiende eeuw nam de tegenstand tegen de volkscultuur toe vanuit de wereldlijke en kerkelijke elites. Speerpunt in deze strijd was de protestantse reformatie en voor ons land vooral de katholieke contrareformatie.

Het Gentse straatcarnaval zoals het bloeide in de negentiende eeuw was een authentiek en traditioneel carnaval. Authentieke volksfeesten worden gekenmerkt door een spontane deelname van brede lagen van de bevolking uit een bepaalde lokaliteit. Niet de commercie is de stimulator van een feest waar het gaat om het volbrengen van een bepaalde traditie die op het collectieve vermaak gericht is. De bevolking neemt de straten en pleinen tijdelijk in bezit en is zowel acteur als toeschouwer. Dit type van volksfeest staat tegenover de cavalcade of belerende optocht. Bij het straatcarnaval is het volk niet enkel toeschouwer, het neemt deel aan de theatrale ontwikkelingen door zichzelf spontaan te maskeren in creatieve, burleske of traditionele uitbeeldingen. Het neemt ook deel aan het carnaval door de geplogenheden te respecteren, zoals het

'sijsen' (intriguer), spontaan dansen, zingen, toneelspelen of 'trakteren'.⁽¹¹⁶⁾ Het Gentse carnaval was zo een uiting van de volkse feestcultuur, tot het 'beschavingsoffensief' van Anseele en zijn sociaal-democraten er een einde aan maakte.

De negentiende-eeuwse Gentse vermommingen waren verbazingwekkend archaisch en daardoor ook zeer universeel. De beschreven carnavaaltypes vindt men terug over het hele Europese continent en ze verwijzen naar de oudste bekende vormen van maskerades.⁽¹¹⁷⁾ Het Gentse carnaval toont ons de diepe lagen van een levende volkscultuur. Het zijn de bewoners van de stegen, de cités, de fabrieksslaven, de ongeletterden, de ongeschoolden, die ieder jaar weer op het sein van de kalender hun maskerades uit de collectieve herinnering naar boven halen om de 'goegemeente', de burgers, de school- en zedenmeesters, de 'pasters' en getormenteerde politici, de nonnen en de gepoederde dames, al wie denkt het goede fatsoen in pacht te hebben, tegen de licht schandaliseerbare schenen te stampen.⁽¹¹⁸⁾

Anseele beweerde dat de carnavaalsfolklore volksvijandig is. Nochtans behoort de symboliek van de omgekeerde wereld tot het volkse repertoire van alle tijden. In het *Carnaval van Romans*⁽¹¹⁹⁾ lezen we hoe patriciërs en volkse groepen elk voor zich de codes en rituelen van carnaval gebruikten in functie van

het sociaal conflict dat in de zestiende eeuw de Dauphiné verscheurde. *“In het zuidelijke Rhônegebied wordt de ambachtelijke en rurale opstand, die tijdens het Carnaval van Romans culmineert in bloedige maskerades, in de psyche van het volk en de bourgeoisie volledig geïnterpreteerd in termen van omkering.”* ⁽¹²⁰⁾ Ook Natalie Davis ⁽¹²¹⁾ geeft in *Les cultures du peuple* enkele verwijzingen naar het gebruik van het carnavaleske in de klassenstrijd. In *Dromen van Cognac* van Pleij ⁽¹²²⁾ vinden we eveneens carnavaleske voorstellingen in de dromen van de paupers over een andere maatschappelijke ordening. In recente Engelstalige studies vinden we belangstelling voor het thema van de ‘omgekeerde wereld’ in sociale bewegingen. ⁽¹²³⁾ Ten slotte kunnen we deze bondige opsomming niet afsluiten zonder het werk van Bakhtine te vernoemen die in de carnavaleske lach op het marktplein de stem van de tegenmacht herkent. ⁽¹²⁴⁾

Er moet benadrukt worden dat niet enkel de Gentse sociaal-democratie ⁽¹²⁵⁾ harde standpunten innam tegen het carnaval. Ook in Brugge eisten de socialisten samen met de christen-democraten aan het einde van de negentiende eeuw de afschaffing van de *“karnavalsbeestigheden”*. Ze ijverden tegen de *“walgelijke taferelen”* en voor *“treffelijke”* vormen van ontspanning. Losbandigheid en overdaad moesten uit de popu-

laire cultuur worden geweerd. Het carnavalsfeest werkte allerlei ontsporingen in de hand, zoals criminaliteit en geweld, onwettige geboorten, geldverkwisting, drankmisbruik en werkverzuim. ⁽¹²⁶⁾

Zelfs folkloristen schrokken niet terug voor kritiek op het carnaval. Het is tekenend dat we in de folkloristisch tijdschriften weinig tot geen materiaal vinden over de stedelijke carnavals uit de periode rond de eeuwwisseling. Lodewijk De Vriese, die met zijn boek *Zwart Polleke* een ‘bijdrage tot folklore’ leverde, schrijft: *“De Karnaval is afgeschaft. Hij gaf wel is waar drie dagen rust aan de werkende klasse, maar hij gaf van een anderen kant aanleiding tot uitpattingen, buitensporigheden, geldverkwistingen die ingetoomd moesten worden. De veredeling van het Volk had bij die dagen van slemperijen niets te winnen. Men heeft het kwaad radikaal afgeschaft, men heeft wel gedaan.”* ⁽¹²⁷⁾ Niet alleen repressie, ook maatschappelijke evoluties droegen bij tot het verdwijnen van de traditionele volkscultuur en het carnaval. In zijn standaardanalyse van het Spaanse carnaval wijst Baroja erop dat het verdwijnen ervan samenhangt met het einde van een bepaald maatschappelijk model: ⁽¹²⁸⁾ niet de repressie door de geestelijkheid, noch de burgerlijke wetten en ordemachten, noch de bemoeienissen van de linkse bewegingen kunnen alléén verantwoor-

delijk gesteld worden voor het uiteindelijk uitdoven van de volkstraditie. Het traditionele carnaval behoorde tot een andere wereld, een wereld vol magie. Evenwel, zonder de brute repressie vanwege de overheid, zou het carnaval in steden zoals Gent waarschijnlijk, mits evolutie en aanpassing, hebben blijven bestaan.

"Das Karneval ist ein fest, das dem Volke eigentlich nicht gegeben wird, sondern das sich das Volk selbst gibt."

(¹²⁹)

NOTEN

- 1 Zie bijvoorbeeld de commentaren van CELIS, (G.). *Volkkundige Kalender voor het Vlaamsche Land*. Gent, Heirnislaan bij den schrijver, 1922, p. 16, herdruk Gent, Stichting Mens en Cultuur, 1990. Ook CELIS, (G.). *Het Gentsche Volksleven, gebruiken en plechtigheden naar datum gerangschikt*, Gent, bij den schrijver, 1924.
- 2 Over de personencultus rond ANSEELE, zie VERBRUGGEN, (P.). Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme, Een bijdrage tot de geschiedenis van de arbeiderscultuur. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 4, 1991, 17, 420-422.
- 3 'Vooruit' was een wereld op zich voor de Gentse socialisten. De toekomst was hun ideaal, vandaar dat de beweging 'Vooruit' noemde maar ook alle onderdelen ervan. In deze tekst zal ik 'Vooruit' schrijven voor de beweging en de daarvan afhankende organisaties.

Vooruit (cursief) gebruik ik voor de krantencitaten.

- 4 Zoals de kerken getuigden voor het katholicisme wilden de socialisten "*de verhevenheid en de macht van hun beginsel ook architecturaal kracht bijzetten.*" VERBRUGGEN, *Tijdschrift Sociale Geschiedenis*, p. 430-432.
- 5 Dit verbod was geen Gents fenomeen, het deed zich voor in de meeste grote steden van ons land. In Brugge werd het carnavalverbod pas opgeheven bij het aantreden van burgemeester Vandamme in 1958. W.P.D., *Carnaval. Brugs Ommeland*, 38, 1998, 3, p.144.
- 6 SERMON, (A.). *Het Volkse Carnaval. Van Karel V tot Eedje Anseele*. Gent, Stichting Mens en Cultuur, (in publicatie).
- 7 Ik verwijs naar Deel I: *Zoeken naar volkscultuur* in het werk van BURKE, (P.). *Volkscultuur in Europa, 1500-1800*. Amsterdam, Agon BV, 1978. Verschillende auteurs brengen andere meer complexe en dynamische modellen naar voren. Voor het artikel dat volgt gaat de analyse van BURKE volledig op.
- 8 MUCHEMBLE. *Europese Volkscultuur*. In: BLOCKMANS (W.). *De Europese Volkscultuur*. Hilversum, HD Uitgevers, 1993, p. 20.
- 9 Vlaamse folklore is: "(...) *het cultiveren van de materiële overblijfselen van het 'zuivere' en dus vooral agrarische Vlaamse verleden dat echter volkomen uit zijn historische en sociale werkelijkheid werd gehaald. Het folklorisme diende niet om recht te doen aan de historische werkelijkheid, maar om de aanspraken op authenticiteit en onderscheid te benadrukken van mensen die met folklore absoluut geen uitstaans hadden.*" REYNEBEAU, (M.). *De klauwen van de leeuw. De Vlaamse identiteit van de 12de tot de 21^e*

- eeuw. Leuven, Van Halewijk, 1995, p 182.
- 10 Hier en daar een uitzondering op de algemene regel, zo bijvoorbeeld in Assenede. Zie DE VLEESCHAUWER, (M.). Carnaval te Assenede: historisch overzicht van een eeuwenoud folkloristisch festijn. *De twee ambachten*, 2, 1999, 7, pp. 24-71.
- 11 In deze periode werd het carnaval teruggedrongen naar de grote steden, waar de antikle-rikale elementen de straat beheersten. Illustratief is *Le Saint-Barthélémy des grosses caisses*. In : DENECKERE (G.). *Geuzenge-weld, Antiklerikaal straatruoer in de politieke geschiedenis van België, 1831-1914*. Brussel, VUB Press, 1998, pp. 116-122. Het traditionele spotten met kerk en hiërarchie nam op sommige momenten buitensporige proporties aan. Vanaf 1835 grepen de eerste carnavaleske confrontaties plaats tussen liberalen (orangisten?) en katholieken. Tijdens de hevige conflicten omwille van de schoolstrijd en de kloosterwet in 1857 liep het carnaval uit op een regelrechte liberale charivari. Opvallend is dat de politieke rellen volgens DENECKERE startten in mei 1857. Ook LUYCKX vermeldt dit in zijn standaardwerk *Politieke Geschiedenis van België*, Elsevier, 1973. Volgens mijn documentatie begonnen de carnavaleske confrontaties reeds in februari, en zelfs het jaar voordien. Pamfletten met karikaturen bewijzen een liberale charivari tijdens het carnaval van 1856. Zie ook CLAEYS (P.). *Gentsch Museum*, p. 468.
- 12 Deze kalenderfeesten vinden we nog terug in deze eeuw. Sommigen werden kinderfeesten, zoals Sinterklaas of Driekoningen. Andere werden door de geestelijkheid volledig gekle-rikaliseerd, zoals Kerstmis of Pasen. Andere gebruiken zoals de Mei- en Pinksterfolklore werden van hun historische kalenderfunctie ontdaan en opgenomen in het repertoire van folkloregroepen.
- 13 BURKE. *Religieuze en openbare feesten*. In: BLOCKMANS. *De Europese Volkscultuur*. p. 57.
- 14 De oudste naam voor het feest lijkt voor ons taalgebied 'Vastelavond' te zijn. Ik zal deze term dan ook gebruiken als tijdsaanduiding en laten eindigen op een 't' om een onderscheid te maken met het meer recente 'vastenavond' Als het handelt om de naam van een kalen-derfeest als tijdsaanduiding schrijf ik 'Vastelavond' en andere begrippen zoals 'Vette Dinsdag' met een hoofddletter.
- 15 "Masques, costumes et déguisements; chari-varis (manifestation bruyante et humiliante de masques, dirigée contre un membre scanda-leux de la communauté); farces, parades et chars; quêtes et distributions de monnaie ou de friandises; danses, musique, feux d'artifi-ce; récitations de poésie, jeux et combats sportifs – la liste de toutes formes et variétés de la fête excéderait les 81 jeux du tableau célèbre de Bruegel ou les 217 que Rabelais attribue à Gargantua." DAVIS, (N.Z.). *Les Cultures du peuple, rituels, savoirs et rési-stances au 16e siècle*. Paris, Aubier Montaigne, 1969, p. 160. Voor een overzicht van haar werken, YEGHIAYAN (E.). *Natalie Zemon Davis Compiled*. In: Internet, UCI Critical Theory Resource, <http://sun3.lib.uci.edu/indiv/scctr/cgi-bin/mfs.cgi/02/hri/histori-cisms/davis.html>.
- 16 Ik beperk me hier tot het noorden van het land waar we grosso modo gelijklopende politieke, religieuze en economische ontwikkelingen terugvinden. Voor Wallonië en zeker voor de Oostkantons lijkt dit anders. Ik kan binnen dit artikel geen verdere analyse geven voor de bestaande verschillen en vergelijkend studie-werk is volgens mij niet voorhanden. In elk geval bleven in het zuiden van het land de tra-ditionele volksfeesten doorgaans beter bewaard. Een bezoek aan het *Musée interna-*

- tional du masque et du carnaval* te Binche is zeer instructief daaromtrent. Zie ook GLOTZ, (Samuel). *L'origine et l'évolution de quelques types carnavalesques de Wallonie (Belgique)*. Lisboa: Separata das actas do congresso internacional de etnografia, promovido pela camara municipal de Santo Tirso de 10 a 18 de julho de 1963, volume terceiro, 1965.
- 17 DE POTTER (F.). *Gent van den oudste tijd tot heden. Geschiedkundige beschrijving der stad*. Roeselare, Familia et patria, 1997 heruitgave, p. 3.
- 18 Zijn verordeningen of ordonnantiën van de stad Gent. Van de *Voorgeboden* zijn vijftien volledige boeken en stukken van acht bewaard gebleven die betrekking hebben op de tweede helft van de veertiende eeuw. Zij berusten op het stadsarchief van Gent. DE PAUW (N.). *De Voorgeboden der Stad Gent*, Gent, Maatschappij der Vlaamsche bibliophilen, Annoot-Braeckman, 4(1885) 5. Zie Inleiding, p. I-XXIII.
- 19 STADSARCHIEF GENT, *Voorgeboden*, Register BB 92, Cit. DE POTTER, *Gent van den oudsten tijd*, IV, p. 5-6. Memorieboek, II, 68. Zie ook BRAEKMANN (W.). *Spel en kwel in vroeger tijd*. Gent, Stichting Mens en Kultuur, 1992, p. 287 e.v.
- 20 LIS (C.), SOLY (H.). *Werken volgens de regels: ambachten in Brabant en Vlaanderen, 1500-1800*. Brussel, VUB press, 1994. Zie ook het nog te verschijnen proefschrift van dr. J. DAMBRUYNE over de Gentse ambachten.
- 21 "In het algemeen kan men vaststellen dat de gezeten burgerij, van patriciaat tot de gilden, aangevuld met adel en ondersteund door plaatselijke organisaties als de rederijderskamers en de broederschappen, de vastelavontactiviteiten draagt en organiseert." PLEIJ. *Het gilde van de blauwe schuit: literatuur, volksfeest en burgermoraal in de late middeleeuwen*, Amsterdam, Meulenhof, 1983, p. 18.
- 22 Zie ook VAN UYTVEN (R.). *Volksvermaak en feestvieren in de steden. Spiegel Historiae*, 18, 1983, 11, p. 553.
- 23 TRIO (P.). *Volksreligie als spiegel van een stedelijke samenleving. De broederschappen te Gent in de late Middeleeuwen*, Leuven, Universitaire Pers, 1993, p. 45 en 46; JACOBS (M.). *Sociaal kapitaal van burenen. Rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (zeventiende-achttiende eeuw)*. *Volkkundig Bulletin*, 22, 1996, 2, p. 149-176; DECEULAER (H.). *Implicaties van de straat: rechten, plichten en conflicten in Gentse gebuurten (17de en 18de eeuw)*. *HMGOG*, L, (1996), p. 121-147.
- 24 DE POTTER. *Gent van den oudsten tijd*, IV, p. 5.
- 25 TRIO. *Volksreligie*, p. 45 en 46.
- 26 DE POTTER. *Gent van den oudsten tijd*, 8-1, p. 163.
- 27 DENEKE. *Le Carnaval en Allemagne*. In: GLOTZ (S.). *Le Masque dans la Tradition Européenne, Catalogue Exposition du 13 juin au 6 octobre*. Binche, Musée du Carnaval et du Masque, 1975, p. 56.
- 28 TOMES. *Le Masque en Tchécoslovaquie*. In: GLOTZ, *Tradition Européenne*, p. 283.
- 29 GLOTZ (S.). *Traditions carnavalesques de Bâle*. Mons, Hainaut Tourisme, 1979, p. 34.
- 30 Basistekst is hoofdstuk IV *La règle à l'emvers* bij DAVIS. *Les Cultures du peuple*, p. 159-209. Voor ons land ook ROOIJAKKERS (G.). *Rituele Repertoires. Volkscultuur in oostelijk Noord-Brabant, 1559-1853*. Leuven, Van Halewyck, 1995, p. 299. Zie ook: BRAEKMANN (W.). *Volksgeschied door een Jongeren-geselschap te Sinaai*. In: *Spel en kwel in vroeger tijd. Verkenningen van charivari, exorcisme, toverij, spot en kwel in Vlaanderen*. Gent,

- Stichting Mens en Cultuur, 1992, p. 63. Voor Frankrijk ook VAN GENNEP (A.), GUI-CHARD (B.). *Manuel de folklore français contemporain*. Paris: Picard, I-II, 1937-1938, III-VII, 1943-1958. p. 923. AGULHON (M.). *Pénitents et Francs-Maçons de l'ancienne Provence, essai sur la sociabilité méridionale*, Paris. Fayard, Histoire sans frontières, 1968, p. 60. LE ROY LADURIE. *Het Carnaval van Romans*. Amsterdam, Bert Bakker, 1985, p. 293-308, geeft een goede inleiding op de 'jongerenabdijen'.
- 31 FABRE (D.). *Carnaval ou la fête à l'envers*. Evreux, Gallimard, 1992, p. 58.
- 32 GEERTS (K.). *De spelende mens in de Boergondische Nederlanden*. Beernem, Windroos Genootschap voor geschiedenis van Brugge, 1987, p. 135.
- 33 BRAEKMAN, *Spel en kwel*, p. 262-264.
- 34 DE POTTER. *Gent van in de oudste tijd*, I, pp. 375-376.
- 35 CONSCIENCE (H.). *Jacob Van Artevelde*. Brussel, Arbeiderspers, Reinaartuitgave bewerkte heruitgave, 1963, p. 52.
- 36 CONSCIENCE. *Jacob Van Artevelde*, p. 114..
- 37 Een gedetailleerd beeld over armoede en welvaart, honger en crises, corporaties, sociale uitsluiting en sociale conflicten bij LIS (C.), SOLY (H.). *Armoede en kapitalisme in pre-industrieel Europa*. Antwerpen, Standaard, 1980. De Nederlanden overleefden relatief goed de opeenvolgende Europese crises door productieve investeringen in de landbouw, pp. 33-35.
- 38 VAN UYTVEN. Volksvermaak en feestvieren. *Spiegel Historiael*, 18(1983)11, p. 557.
- 39 Stadsrekening over 1483-1484, cit. DE POTTER. *Gent van den oudste tijd*, IV, p. 5.
- 40 CLAEYS. *Gentsch Museum*, I, 1896, 26, p. 406. De auteur berekende dat dit in het jaar 1896 gelijk stond aan vierenvestig frank.
- 41 "das Essen derselben Speise vereinigte also Lebende und Tote in einer Gemeinschaft." TRIO. *Volksreligie*, p. 312.
- 42 Besluit uit een studie betreffende de materiële cultuur van de Gentse ambachtsgilden in de zestiende eeuw. DAMBRUYNE (J.). Pracht noch praal. *Oost-Vlaamse Zanten*, 1, 1998, 73, pp. 2-29.
- 43 ROOIJAKKERS, *Repertoires*, p. 400. SOLY. *Spiegel historiael*, p. 577.
- 44 SIDRO (A.). *Le Carnaval de Nice et ses Fous*. Nice, Editions Serre, 1979, p. 49. Zie ook GLOTZ. Pourquoi à Binche, les Gilles ne pratiquent-ils pas le brûlages des bosses. *El Mouchon d'Aunia*, 2, 1987, p. 33.
- 45 Het gebruik van folkloristische rituelen bij het verzet door sociale groepen die achterop komen in de maatschappelijke ontwikkelingen bij VOVELLE (M.). *Mentaliteitsgeschiedenis, essays over leef- en beeldwereld*. Nijmegen, Sun, 1985.
- 46 AGULHON. *Pénitents*, p. 63.
- 47 BURKE (P.). *Volkscultuur in Europa*, p. 197.
- 48 ROOIJAKKERS. *Repertoires*, p. 88.
- 49 "De ontwortelde plattelandsbewoner werd niet aangetrokken door de stad wegens het perspectief van een hoger loon. Hij werd van het platteland verdreven door de honger" LIS (C.), SOLY (H.). *Armoede en kapitalisme*, p.229. Zie paragraaf *Ontwortelde mensen*, p. 226-232.
- 50 PANKEN. Volksgebruiken en gewoonten in Noord-Brabant. *Ons Volksleven, Tijdschrift voor taal-, volks- en oudheidkunde*, 7, 1895, pp. 40-41. Cit. ROOIJAKKERS. *Repertoires*, p. 411. Deze bemerking moet gerelativeerd worden voor het noorden van Vlaanderen. In een politieverslag van 1895 uit Assenede lezen we dat: "de kermissen en carnavals in de beste orde verlopen, er doen zich geen

- bloedige vechtpartijen voor zoals in de andere gemeenten”.
- 51 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25. Het ‘sluiten’ viel op Quadragesima, Walmenzondag of Grootvastelavond.
- 52 “In the year 1842, Ash Wednesday is February 9 and Easter Sunday is March 27.” Internet, http://mach.usno.navy.mil/cgi-bin/aa_easter.
- 53 DE VRIESE (Lodewijk). *Uit mijnen schoonen jongen tijd, 'Zwart Polleke'*. Gent, bijdrage tot de folklore, Lezingen voor ons volk, 2, 1923, p. 19-24.
- 54 De bibliotheek van de Kon. Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen bezit een reclamelied voor de zaal ‘Bij Barger’ in de Lange Violettenstraat. Zie ook DAUWE (J.), RUYS (R.). *Carnavalania*. Gent, Kon. Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, 1979, catalogus p. 20, nr. 20, Carnavallied door Smols, p. 20.
- 55 Het *Museum voor Volkskunde* bezit een reclamestaaltje, kleurenlitho, met reclame voor huurkostuums. Zie DAUWE, RUYS, *Carnavalania*, catalogus, p. 20, nr.19. Gand, F. Van Belle, nr.5, Marché de Vendredi. Magasin de costumes. In het liberale *Messenger de Gand* (1837, 1842, 1843, 1844) verschenen reclames voor verhuurbedrijven; Vendereecken, Léon-Chapelle, dessonville (Kouter). Ook mensen van het Groot Theater verhuurden kostumes: Isidore & Bordes (Rue Courte du Marais), Antoine (Rue Pont-Madou) Alfred en Duflot (Rue de la Comédie). Bij kappers kon men de juiste ‘look’ krijgen of een pruik huren: Burry (Rue du Sacrement), Lobert (Korenmarkt). BRESSELEERS (M.). *Carnaval en Beschaving*. Gent, onuitgeg. licentiaatsverhandeling, 1999, p. 46.
- 56 VAN BRAGT. Herinneringen aan oude Gentse Volksgebruiken. *Oostvlaamsche Zanten*, 4, 1950, 25, p. 146.
- 57 CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 453.
- 58 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.
- 59 “Partout les arlequins, les pierrots, les dominos, les paillasses rient, chantent de joyeuses ou grivoises chansons. Et réunis en bande ou même quartier; ou même monde, par rang de deux, par rang de quatre, en troupes qui sympathisent, files et garçons vont, viennent, circulent dans une griserie de joie fone, dons une débauche de sensualité ardente, dons la familiarité du mystère et de l’incognito, intriguent leurs amis, leurs connaissances, leurs voisins, agitant leurs mirlitons, leurs éventails, leurs tambours de basque ornés de grelots, sautilent, dansent ou son des flageolets, ou bruit des tambourins, des cymbales, des castagnettes, des flûtes criardes, des grosses caisses.” DELAUTRE (Louis). *Dunkerque à l’époque de la restauration, (1815-1830)*. Dunkerque, 1902, p. 111-115. Cit. DENISE (J.). *Le Carnaval Dunkerquois*. Dunkerque, Westhoek-Editions Collection ‘Mémoire Collective’, 1984, p. 41.
- 60 Journal de Gand, 03/03/1895. Cit. BRESSELEERS (M.). *Carnaval en Beschaving, sociale verhoudingen in een veranderende stad, Gent, 1820-1914*, p. 117.
- 61 BAERT, GHEYSEN. *Aalst Carnaval*. Gemeentebestuur Aalst, Archief, p.46. Een recent en uitgebreide studie over de geschiedenis van het Aalsters carnaval verscheen begin dit jaar BEELAERT (W.). Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst, 1432-1940. *Het Land van Aalst*, 52, 2000, 1 p. 36-82 en 51, 2000, 2, p. 36-82.
- 62 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.
- 63 BAERT (G.P.). *Carnaval te Gent. Oostvlaamsche Zanten*, 25, 1950, 4, p. 71.
- 64 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25.
- 65 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.

- 66 BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*, p. 69.
- 67 In de kroniek van DESTANBERG (D.). *Gent sedert 1831, Voornaamste gebeurtenissen, Eerste Reeks 1831-1840*, Gent, Boekhandel J. Vuylsteke, 1903. Heruitgave Gent, Geschiedkundige Heruitgeverij Pandora, 1998, schrijft deze: "Voor de carnavaldagen werden de maatregelen der vorige jaren genomen. De 'toer' moest de volgende straten volgen Koornmarkt, Langemunt, Vrijdagmarkt, Kainmerstraat, Koninklijkestraat, Zandberg, Botermarkt, Mageleinstraat, Koestraat, Vogelmarkt, Kouter, Zonnestraat, Veldstraat en zoo is 't gebleven tot in 1902; alsdan gingen de rijtuigen van de Kammerstraat naar de Botermarkt langs de nieuwe straat: Borluutstraat."
- 68 "Ten eynde te voorkomen alle voorvallen die resulteren uit de verwerring der rijtuigen, als de zelve eene verschillende directie hebben, word er bevolen aen alle koetsiers de zelve te dirigeren in der maniere dat zij komen van de Koorn-merkt in den Langemunte.(...)." Cit. CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 450. STEELS geeft aan de hand van de verordening van 1807 de volgende opsomming:: "zy komen van den Koornmerkt in de Langemunte, Vrydagmerkt, Koningstraete, Zandberg, Hoogpoorte, Botermerkt, Marjolystraete, Kouter, Zonnestraete en zoo voorts langs de Veldstraete." Volgens het reglement van 1842 was het: " Lange Munt Lijnwaadstraat, Kamstraat, Koningstraat, Zandberg, Hoogpoort, Botermarkt, Marjoleinstraat, Kalanderberg, Kouter, Zonnestraat en Veldstraat." STEELS (M.). *Carnaval te Gent. Ghendtsche tydinghen, tweemaandelijks tijdschrift van de heemkundige en historische kring Gent*, 1974, 3, p. 9.
- 69 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 26.
- 70 "Toch blijven ze bestaan, die slonzige wijffes met venijnige tong, niet bang zichzelf en een ander eens flink te bevuilen in woord en gebaar. Nee, dat soort carnaval zal nooit vergaan, het zit als het ware in de Aalsterse volksaard gebakken en is in iedere generatie terug te vinden. De 'Voile Jeannette' heeft zich vestimentair ontwikkeld en hult zich in een nieuw soort lingerie. Ze is en blijft evenwel de Aalsterse carnavalfiguur bij uitstek, de straatmadelief die hardnekkig blijft bloeien tussen asfalt en beton." TEMMERMAN, e.a. *Aalsters Karnavalboek 1975-1985*. vzw Dokumentatiecentrum "Aalst-Karnaval", 1985, p. 20.
- 71 MERCKX (M.). *In Halle gewonnen en geboren*. Halle, Druco, 1977, p. 27. "Maar onder 'de maskarades' zoals wij ze noemden waren ook veel 'vuil jeanetten'. Dat waren de menskens die geen huurkostuum konden betalen en ook geen 'moembakkes'. Die vermomden zich met een stuk gordijn, sneden er een gaatje uit voor de mond en zogen hun pint bier uit een stropijp of een afgebroken pijpensteel. Hun verkleeding bestond uit een omgekeerde overjas, een 'bombazijne' kiel, een rode zakdoek met witte bollekes en een rode onderbroek en er waren er zelfs bij die van kop tot teen omwonden waren in een beddenlaken."
- 72 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 148.
- 73 DE VLEESSCHAUWER. *Twee ambachten*, p. 30. "Op die dag was het volgende gebruik in zwang: men vormde kliekjes van twee, drie of meer personen (overwegend mannen), die in de loop van de dag de huizen langs gingen om te leuren met hun 'koopwaar', voornamelijk bestaande uit (moes)tuinproducten, zoals prei, appelen, appelsienen etc. Geladen in een kruiwagen ging men in de loop van de dag hiermee langs de huizen leuren. Met de opbrengst ervan financierde men de avondlijke uitstapen in de plaatselijke herbergen en cafés. Bij hun rondgang door het dorp waren deze groepjes als 'sloezen' (= als vrouwelijke slons

in lompen en vodden gehuld) verkleed. Bij hun avondlijke kroegentocht konden de Assenedse sloezen soms vernielzuchtig te werk gaan. Daarom waren sommige cafés (vooral de deftige) op die dag gesloten. In de hoogtijdagen van carnaval ging het om een 150 á 200-tal Assenedenaren die zich verkleedden als 'sloeze.'

- 74 CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 453.
- 75 *Le Commerce de Gand*, 27 februari 1806. Cit. CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 451.
- 76 CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 425.
- 77 Over carnavaltravestisme is er weinig gepubliceerd. Een uitgebreide bibliografie over alle facetten van het travestisme vinden we bij DEMEYERE (G.). *Transvestism and its wide context: a working bibliography*. Wijnegem, Turnhoutsebaan 588, 1992. Auteur besteedt uitgebreid aandacht aan minder besproken facetten van het travestisme zoals sjamanisme, oudheid en mythologie, het kerkelijke 'zottenfeest', en carnaval. Over travestisme tijdens carnaval en bij rituelen vinden we enkele zinnen bij DEKKER (R.), VAN DER POL (L.). *Vrouwen in mannenkleren. De geschiedenis van een tegendraadse traditie. Europa 1500-1800*. Amsterdam, Wereldbibliotheek, 1989, pp. 64-65 en p. 77. Zoals de titel aangeeft, handelt het over vrouwelijk cross-dressing. Daarover is gepubliceerd in het zog van de mentaliteitsgeschiedenis. Zie ook HOTCHISS (V.R.). *Clothes Make the Mann: Female Cross Dressing in Medieval Europe*, New York, Garland, 1996. Over ons onderwerp voor de late Middeleeuwen is er COHEN, WHELLER. *Becoming Male in the Middle Ages*. New York, Garland Publishing, 1997. Zie *Internet*, Medieval Feminist Index, <http://www.haverford.edu/library/reference/mschaus/mfi/thesaurus.html>.
- 78 "Jünge männer, geputzt in Festtagskleidern der Weiber aus der unterste Klasse, mit entblüstem Busen und frecher Selbstgenügsamkeit, lassen sich meist zuerst sehen. Sie lieblosen die ihnen gegengenden Männer, tun gemein und vertraut mit den Weibern als mit ihres gleichen, treiben sonst, was ihnen Laune, Witz oder Unart eingeben." GOETHE (J.W.). *Das Römische Karneval*. In: RICHTER (Karl). *Johan Wolfgang Goethe, Samtliche Werke nach Epochen seines Schaffens*, München, Carl Hanser Verlag, 1964, p. 490.
- 79 Marcos MONTES. Ecclesiastical Calender. In: *Internet*, 2 februari 1998.
- 80 Deze tekst is een inlassing door een kanunnik uit Hoei, Maurice de Neufmoustier, in *Chronica Alberici de Trium Fontium, Monumenta Germaniae Historica*, S.S., Deel XXIII, p. 914. "In pentecoste, universitas Hoiensium, tam senes quam juvenes masculini sexus, antiquos ludos, vestibus mulierum induti, barbibus rasis, reducunt ad memoriam. Habebant enim precellentes personas secundum diversitates locorum, imperatorem videlicet, regem, ducem, comitem et abbatem. Quidam eorum erant armati lancis et galeis fulgentibus gladiosque nudos portantes in manibus suis. Pellifices enim habebant pellicea et vulpina, pilum de foris habentia, et alii omnes prout poterant ad modum mulierum erant adornati, qui quolibet die festi pentecostis, nullo domi remanente, ibant processionaliter bini et bini per vicus et plateas cantando et ad diversa loca extra oppidum choreas ducendo." Cit. GLOTZ. *Tradition Européenne*, p. 30.
- 81 Het 'scheren van de gek' is een belangrijke carnavaltraditie. In de middeleeuwen werd de nar publiekelijk (in het kerkportaal) geschooren. Op afbeeldingen is de nar altijd kaal want er bestaat onverenigbaarheid tussen het carnaval en beharing. Dit fenomeen vinden we in de hedendaagse traditionele carnavals nog

- altijd. De 'Gilles van Binche' moeten alle overtollige haren, behalve snor, afscheren of wegstoppen onder een muts. Ook de gemas-kerden in Limoux verbergen hun haardos onder een 'cagoule'. Volgens GAIGNEBET verwijzen deze handelingen naar oude cultusgebruiken. Hij ziet de nar als hogepriester in een oud religieus ritueel, het carnaval. Zie GAIGNEBET (C.). *Le carnaval: essais de mythologie populaire*. Paris, Payot, 1979. Deze ideeën worden verder uitgewerkt in GAIGNEBET (C.). *A plus Haut Sens, L'ésotérisme spirituel et charnel de Rabelais*. Paris, Maisonneuve et Larose, 1986, II delen. Zie ook kalenderrituelen GAIGNEBET (C.). Breughel. *Aspects du Calendrier Populaire*, Woluwe-St-Pierre: Fondation Marninus, 1995.
- 82 *Le Commerce de Gand*, 27 februari 1806. Cit. CLAEYS. *Gentsch Museum*, p. 451.
- 83 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25.
- 84 GLOTZ. *Tradition Européenne*, pp. 49-50.
- 85 In het 'Ancien Régime' woonde en werkte men in dezelfde omgeving. Rijke en arme leden van het ambacht woonden in elkaanders nabijheid. Met de industrialisatie en de vestiging van de grote textiel fabrieken binnen de oude omwallingen van Gent, kwam er grote woningsnood. Deze werd opgelost door de bouw van beluiken binnen de openstaande ruimten in de stad. Hovingen, boerderijen, tuinen werden volgestouwd. Ook in deze omstandigheden leefden arm en rijk in elkaanders omgeving. Na 1860 werden de oude stadsgrenzen opengesteld en zowel industrie als bebouwing waaierden uit in de onmiddellijke omgeving. Was het huisjesmelken in de vorige periode nog in handen van kleinburger of handelaar, na 1860 valt de woningbouw onder de economische activiteit van de industrieel en grootgrondbezitter. Zo ontstaan grote concentraties van arbeiderswoningen voorbij het Rabot en in de Wondelgemmeersen. In de binnenstad begint men met de opruiming van de oudere beluiken. Arm en rijk worden gescheiden. Zie DE VISSER (J.). (red.), *Onderzoek naar de Gentse beluiken, bouwfy-sische, sociologische, historische en kunsthistorische evaluatie*. Gent, W.I.A.R.U.G. Seminarie Nieuwste Geschiedenis, p. 36-40.
- 86 BAERT, GHEYSEN. *Aalst Carnaval*, Inleiding, XIII.
- 87 Het negentiende-eeuwse burgerlijke beschavingsoffensief tegenover het Gentse carnaval wordt beschreven bij BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*. Uitvoerige beschrijving in SERMON, *Het Volkse Carnaval*.
- 88 Door de partij werd voortdurend en met klem aangedrongen om zich op waardige en eerzame wijze te vermaken en niet in uitspattingen of braspartijen te vervallen. Zie VERBRUGGEN (P.). *Deelalternatieven voor de traditionele godsdienstbeleving in het Gentse socialisme*. Gent, licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, 1981-1982, p. 125.
- 89 Analyse van het 'proletarische ascetisme' bij ENGELS (F.). *De Duitse Boerenoorlog*. Amsterdam, Pegasus, 1970, p. 86-88. Door het ascetisme doet het proletariaat afstand van de weinige genoegens die haar onderdrukt bestaan draaglijk maken. Het 'burgerlijk ascetisme' van Luther en anderen is een vorm van 'burgerlijke spaarzaamheid'. ENGELS besluit de analyse met een gedachte die ANSEELE oversloeg bij zijn lectuur van de meester: "Voor de massa van het proletariaat behoeft de onthouding daarom al niet gepredikt te worden omdat er bijna niets meer is wat het zich zou kunnen ontzeggen."
- 90 In 1931 verschijnt een bijgewerkte heruitgave in drie delen van AVANTI. Auteur ervan is een jonge socialistische telegraafbediende, pseudoniem voor Oscar ROELANDTS (Gent

- 1874-1951). Dit vormt een eersterangs bron: "geschreven door een jongen die al de nodigen tijd had om alle archieven, al de boekeringen, al de verzamelingen te gaan doorsnuffelen en de ouden van dagen te ondervragen" zoals men in een prospectus schreef. Dit "Evangelie der wording van de Gentse sociaal-democratie" (Cit Vooruit) behoort tot de partijdige geschiedschrijving wat niet belet dat Henri Pirenne, het over het algemeen positief beoordeelt. In een Frans wetenschappelijk tijdschrift werd het afgekraakt als 'une hagiographie antérieure aux Bollandistes'. Zie VANSCHOENBEEK, *Novecento in Gent*.
- 91 AVANTI, deel II, p. 327. Deze omstandigheden waren de tragische gebeurtenissen van de Eerste Wereldoorlog, gedurende dewelke het carnaval verboden was. Na de oorlog bleef het verbod van kracht. Zie verder.
- 92 AVANTI, deel II, p. 327.
- 93 Gedrukt pamflet, 14 februari 1876. Stadsarchief Gent, Reeks R - Politie, 652. Zie DENECKERE. *Tussen uitbundigheid en beheersing. Over de rol van feesten in sociale bewegingen*. Referaat UFSIA, Seminarie sociale geschiedenis, 24/04/1999, p. 8. Ook hier blijken de sociaal-democraten soms katholieker dan de katholieken. Vanaf 1862 organiseerden dezen op Vette Dinsdag een concert in het St-Barbaracollege: "C'est dans nos Collèges catholiques une tradition de donner pendant les jours de carnaval à la jeunesse studieuse des récréations honnêtes qui contrastent heureusement avec les grossiers plaisirs de dehors." *Bien Public*, 01/03/1876. Cit. BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*, p. 66.
- 94 AVANTI, deel II, p. 131 voetnoot.
- 95 AVANTI, deel II, p. 131.
- 96 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 97 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 98 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 99 AVANTI, deel II, p. 131.
- 100 AVANTI, deel II, p. 131.
- 101 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 16.
- 102 ANSEELE (Edward). Aan de Heeren Fabrickanten en Werkbazen van Gent en omstreken. In: Universiteitsbibliotheek Gent, *Fonds Vliegende Bladen*, IC 27 (9). Zie BRESSELEERS. *Carnaval en Beschaving*, p. 116.
- 103 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 18.
- 104 *Vooruit*, 26 februari 1897.
- 105 *Vooruit*, 27 februari 1897.
- 106 De sociaal-democraten vertrokken van een atheïstische opstelling, maar naargelang de verhoopte massale toestroom van de werkende klasse uitbleef, stelde men zich toegeeflijker op. Binnen de beweging zelf werden kopieën van de katholieke feesten uitgedacht. Zie VERBRUGGEN. *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 4, 1991, 17, p. 414-433.
- 107 *Vooruit*, 3 maart 1987.
- 108 "Als voorbeeld noem ik het debat over collectivisme, gehouden in 1904, tussen Arthur Buysse, liberaal volksvertegenwoordiger – de jongere broer van Cyriel Buysse – en Aimé Bogaerts, de hoofdredacteur van het dagblad *Vooruit*. Een onnoemelijk saai debat, vol theoretische bespiegelingen, maar waar toch 1600 mensen aanwezig waren. En met het verbod om te 'smoren' omdat Arthur Buysse leed aan een verkoudheid." Bart DE NIL. Cyriel Buysse en het biefstuksocialisme. In: *Brood & Rozen*, 4(1996), p. 31.
- 109 VANSCHOENBEEK. *Novecento*, p. 151.
- 110 VANSCHOENBEEK. *Novecento*, p. 74.

- 111 *Vooruit*, 13 februari 1899.
- 112 STEELS. *Gendtsche Tijdingen*, p. 20.
- 113 BWP of BELGISCHE WERKLIEDEN PARTIJ
- 114 CELIS. *Gentsch Volksleven*, p. 25.
- 115 VAN BRAGT. *Zanten*, p. 147.
- 116 “*Le spectateur est indispensable à celui qui est masqué, il est le but de son déguisement; il devient un élément actif d'une comédie improvisée, à deux personnages au moins.*” Folder, *Le carnaval de Limoux*, Limoux: Office de Tourisme. Zie ook CHALULEAU, ELUARD. *Le Carnaval de Limoux*. Limoux, Atelier du Gué, 1997. In een verslag over het carnaval van Duinkerken lezen we: “*Chez nous, pas de défilés de chars, mais la participation massive de la population; pas de batailles de fleurs mais un engagement physique complet dans un gigantesque chahut collectif; pas de costumes somptueux mais la fantasmagorie des déguisements de la plus haute fantaisie et l'exubérance des couleurs vives dont sont grimés les visages; pas de service d'ordre mais une ville entière livrée à la déraison! Dans l'air flotte l'odeur douceâtre de la bière et de la sueur que le fumet généreux du poisson sec ne parvient pas à masquer. A l'appel magique et stridulant des fifres, au roulement guerrier du tambour battant le rigodon, répondent la cacophonie des chœurs époumonnés et le joyeux tintamarre d'une fanfare aux ordres d'un tambourmajor de parodie. En marge de la 'bande' règne 'l'intrigue': des groupes aux masques grimaçants s'en prennent aux spectateurs auxquels ils dévoilent publiquement des vérités qui ne sont pas toujours bonnes à dire, tandis que, solitaire, le 'figueman' promène imperturbablement son -saur suspendu par une ficelle au bout d'une perche...*” DENISE. *Carnaval Dunkerquois*, p. 7.
- 117 Een overzicht van de Europese carnavaltradities bij GIROUX (F.). *Carnavals et Fêtes d'hiver*. Paris, Centre Georges Pompidou, 1984. Ook een ruim aanbod aan boeken en brochures in het 'Musée International du Masque et du Carnaval' te Binche over de verschillende Europese carnivals, zoals KOSTADINOVA (G.), REVELARD (M.). *Le livre des Masques*. Tournai, La Renaissance du Livre, 1998. In enkele Zuideuropese landen bleven veel volkse tradities bewaard: voor Griekenland zie MEGAS (G.A.). *Greek Calendar Customs*. Athens, Rhodis, 1963; voor Spanje zie CALLEJO (J.). *Fiestas Sagradas, sus origenes, ritos y significado que perviven en la tradicion de los pueblos*. Madrid, EDAF, 1999; voor Portugal zie VEIGA DE OLIVEIRA (E.). *Festividades Ciclicas em Portugal*. Lisboa, Publicações Dom Quixote, 1995.
- 118 Zie over dit onderwerp voor Engeland het essay van SPONSLE, (C.). *Outlaw Masculinities: Drag, Blackface and Late Medieval Laboring-Class Festivities*. In: JEROME, WHEELER, *Becoming Male in the Middle Ages*. Garland Publishing, 1997, pp. 321-347.
- 119 LE ROY LADURIE. *Het Carnaval van Romans*
- 120 LE ROY LADURIE (E.). *De Boeren van de Languedoc*. Amsterdam, Ooievaar, 1996, p. 211.
- 121 DAVIS. *Cultures du peuple*, p. 188.
- 122 PLEIJ (Herman). *Dromen van Cocagne, Middeleeuwse fantasieën over het volmaakte leven*. Amsterdam: Prometheus, 1997, p. 333 e.v. over de ketterse buitensporigheden.
- 123 Claire SPONSLE bespreekt in *Outlaw Masculinities: Drag, Blackface and Late Medieval Laboring-Class Festivities* de vorming van de mannelijke en volkse identiteit

- door het gebruik van vermomming en 'cross dressing' tijdens "men's seasonal ceremonies known as mummings and morris dances." (De Engelse versie van ons carnaval.) Volgens haar benadrukken deze rituelen het culturele anders zijn. Ze zijn de uitdrukking van een geïnternaliseerd en onderdrukt zelfbeeld. Deze rituelen "did not just feature laboring-class men, they produced them."
- 124 BAKTHINE (Mihkaïl). *L'oeuvre de François Rabelais et la culture populaire au Moyen Âge et sous la Renaissance*. Paris, Gallimard, 1970.
- 125 BWP of Belgische Werklieden Partij
- 126 VERHEIRE (I.). *Het ontspanningsleven van de Brugse arbeiders, 1820-1921*. Gent, RUG, 1998, p. 57 e.v. Cit. DENECKERE. *Zanten*, p. 90-91.
- 127 DE VRIESE. *Zwart Polleke*, p. 19.
- 128 BAROJA (J.C.). *Le Carnaval*, Paris, Gallimard, 1979.
- 129 GOETHE. *Römische Karneval*. In: Karl RICHTER, *Johann Wolfgang Goethe, Sämtliche Werke*, p. 484.